

CIKLI I DYTË – STUDIME POSTDIPLOMIKE

“PËRMBUSHJA E STANDARDEVE EUROPIANE- REFORMAT NË DREJTËSI, SI KUSHT THEMELOR PËR ANËTARSIMIN E VENDIT NË BE”

Kandidati:

Sefer Ramadani

ID:126733

Mentor:

Doc. dr. Fjolla Kaprolli Ismaili

Tetovë, 2024

DEKLARATA E AUTORËSISË

Nën përgjegjësinë time personale, deklaroj se përmbajtja e temës së magjistraturës së paraqitur është punë origjinale e shkruar prej meje, e cila nuk është prezantuar asnjëherë para ndonjë institucioni tjetër për vlerësim dhe nuk është botuar e tërë ose në pjesë të veçanta të saj. Të gjitha referencat dhe citimet në tekst janë bërë në bazë të burimeve të paraqitura në fusnota dhe në bibliografinë.

Me respekt

Sefer Ramadani

ABSTRAKT

Anëtarësimi i Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian ka qenë në agjendën aktuale për zgjerimin e ardhshëm të BE-së që nga viti 2005, kur ajo u bë kandidat zyrtar për anëtarësim. Republika e Maqedonisë e paraqiti kërkesën e saj për anëtarësim në vitin 2004, trembëdhjetë vjet pas pavarësisë së saj nga Jugosllavia.

Si qëllim kryesor i këtij hulumtimi është vënia në pah e rëndësisë së anëtarimit të vendit në BE si një çështje shumë aktuale dhe një proces shumë i rëndësishëm në të cilin kalon RMV. Theksimi i shkeljeve që bëhet në sistemin e drejtësisë në RMV, duke shkelur kështu parime të rëndësishme si shkelje të parimeve më të rëndësishme gjyqësore; burgosje të pafajshme pa asnjë fakt dhe dëshmi; shkelje të kushtetutës dhe të normave ligjore nga zyrtarë të lartë shtetëror ndaj të cilëve nuk ekziston ndëshkimi edhe në shkeljen e parimit të marrjes së pafajsisë.

Maqedonia e Veriut duhet të vazhdojë zbatimin e reformave politike, ekonomike dhe ligjore në përputhje me standardet e BE-së. Kjo përfshin forcimin e shtetit ligjor, luftimin e korrupsionit, përmirësimin e administratës publike dhe promovimin e të drejtave dhe lirive të njeriut.

Qeveria maqedonase duhet të fokusohet në forcimin e institucioneve demokratike, duke siguruar pavarësinë dhe efektivitetin e tyre. Kjo përfshin promovimin e lirisë së medias, pavarësisë gjyqësore dhe një shoqërie civile të fuqishme.

АПСТРАКТ

Членството на Северна Македонија во Европската Унија е на актуелната агенда за идното проширување на ЕУ од 2005 година, кога стана официјален кандидат за членство. Република Македонија својата апликација за членство ја поднесе во 2004 година, тринаесет години по независноста од Југославија.

Главната цел на ова истражување е да се истакне важноста на членството на земјата во ЕУ како многу актуелно прашање и многу важен процес низ кој поминува РМВ. Истакнување на повредите што се направени во правосудниот систем во РМВ, со што се прекршуваат важни принципи како што се прекршување на најважните судски начела; невино затворање без никакви факти и докази; прекршување на уставот и законските норми од страна на високи државни функционери против кои нема казнување дури ни при прекршување на принципот на презумпција на невиност.

Северна Македонија треба да продолжи со спроведување на политички, економски и правни реформи во согласност со стандардите на ЕУ. Ова вклучува зајакнување на владеењето на правото, борба против корупцијата, подобрување на јавната администрација и унапредување на човековите права и слободи.

Македонската влада треба да се фокусира на зајакнување на демократските институции, обезбедување на нивната независност и ефикасност. Ова вклучува промовирање на слободата на медиумите, независност на судството и стабилно граѓанско општество.

ABSTRACT

North Macedonia's membership in the European Union has been on the current agenda for future EU enlargement since 2005, when it became an official candidate for membership. The Republic of Macedonia submitted its application for membership in 2004, thirteen years after its independence from Yugoslavia.

The main purpose of this research is to highlight the importance of the country's membership in the EU as a very current issue and a very important process that RMV goes through. Highlighting the violations committed in the justice system in RMV, thereby violating important principles such as violation of the most important judicial principles; innocent imprisonment without any facts and evidence; violation of the constitution and legal norms by high state officials against whom there is no punishment even in violation of the principle of presumption of innocence.

North Macedonia should continue implementing political, economic and legal reforms in accordance with EU standards. This includes strengthening the rule of law, fighting corruption, improving public administration and promoting human rights and freedoms.

The Macedonian government should focus on strengthening democratic institutions, ensuring their independence and effectiveness. This includes promoting media freedom, judicial independence and a robust civil society.

TABELA E PËRMBAJTJES

HYRJE E PËRGJITHSHME	10
Hyrja e punimit	10
Qëllimi i hulumtimit	11
Hipoteza e hulumtimit.....	12
Pyetjet kërkimore	12
Metodologjia e hulumtimit	13
Rëndësia e punimit.....	14
Strukturimi i hulumtimit	14
KAPITULLI I: ANALIZË E NOCIONIT TË DREJTËSISË DHE PARIMEVE TË SAJ. 16	
1.1. Drejtësia	16
1.1.1. Nocioni i drejtësisë	16
1.1.2. Parimet themelore të drejtësisë	18
1.2. Sistemi i drejtësisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut.....	20
1.2.1. Dobësite në sistemin e drejtësisë	21
1.2.2 Korrupsioni dhe anikorrupsioni në sistemin e drejtësisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut	22
1.2.3 Reformat në sistemin e drejtësisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut	24
1.3. Gjykatat	26
1.3.1. Gjykatat nëpër histori (GJEDNJ).....	26
1.3.2. Organizimi dhe ndarja e gjykatave në Republikën e Maqedonisë së Veriut	27
1.3.3. Parimet kushtetuese të gjykatave	29
KAPITULLI II: LEGJISLACIONI, PROCEDURA DHE PRAKTIKA NË RMV	31
2.1. Ligji për gjykatat.....	31

2.2 Ligji për parandalim të korrupsionit dhe konfliktit të interesave (12/19).....	34
2.3. Ligji për mbrojtjen e denoncuesve.....	36
2.4 Ligji për organizimin dhe punën e organeve të administratës shtetërore	37
2.5 Ligji për Qeverinë e RMV	39
2.6. Konventa Evropiane për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut.....	42
2.7. Shteti i ligjit dhe të drejtat themelore.....	46
KAPITULLI III: ANËTARSIMI NË NATO DHE RRUGA DREJT ANËTARSIMIT TË SHTETIT NË BE	49
3.1. Shprehja e qëllimit për anëtarësim	50
3.2. Kriteret e anëtarësimit në BE nga shtetet.....	54
KAPITULLI IV: TË DHËNA STATISTIKORE MBI ANËTARËSIMIN E RMV NË BE	56
4.1. Analiza e opinionit publik për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian (2014-2021).....	56
PËRFUNDIME DHE REKOMANDIME.....	62
Përfundime.....	62
Rekomandime	64
REFERENCA.....	66

TABELA E SHKURTESAVE

BE	Bashkimi European
GJEDNJ	Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut
IDK	Instituti Kombëtar Demokratik
KD	Këshilli drejtues
KE	Keshilli European
KEDNJ	Komisioni Evropian i të Drejtave të Njeriut
KMKE	Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës
MSA	Marrëveshja e Stabilizim-Asociimit
NNJ	Ndihma e ndërsjelltë juridike
OKB	Organizata e Kombeve të Bashkuara
SEPAG	Southeast European Prosecutors Advisory Group
SPQ	Sekretariati i Përgjithshëm i Qeverisë
PP	Prokuroritë Publike
PLP	Prokuroritë e Larta Publike
RMV	Republika e Maqedonisë së Veriut

LISTA E TABELAVE

Tabela 1-Qëndrimet për rëndësinë e anëtarësimit në BE.....	58
Tabela 2-Njohuritë e opinionit publik mbi nivelin e progresit të vendit	59
Tabela 3-Korniza kohore e anëtarësimit të Maqedonisë së Veriut në BE	60

HYRJE E PËRGJITHSHME

Hyrja e punimit

Anëtarësimi i Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian ka qenë në agjendën aktuale për zgjerimin e ardhshëm të BE-së që nga viti 2005, kur ajo u bë kandidat zyrtar për anëtarësim. Republika e Maqedonisë së Veriut e paraqiti kërkesën e saj për anëtarësim në vitin 2004, trembëdhjetë vjet pas pavarësisë së saj nga Jugosllavia. Është një nga tetë vendet kandidatë aktuale në BE, së bashku me Shqipërinë, Bosnje-Hercegovinën, Moldavinë, Malin e Zi, Serbinë, Turqinë dhe Ukrainën.

Maqedonia e Veriut filloi procesin e saj formal të afrimit me Bashkimin Evropian në vitin 2000, duke filluar negociatat për Procesin e Stabilizim-Asociimit të BE-së dhe u bë vendi i parë joanëtar i BE-së në Ballkan që nënshkroi Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit (MSA). 9 prill 2001 në Luksemburg. Marrëveshja u ratifikua nga parlamenti maqedonas më 12 prill 2001 dhe hyri në fuqi më 1 prill 2004.

Më 22 mars 2004, Republika e Maqedonisë së Veriut dorëzoi aplikacionin e saj për anëtarësim në BE. Më 6 shtator 2004, qeveria maqedonase miratoi Strategjinë Kombëtare për Integrim Evropian, të mbështetur nga parlamenti i vendit përmes Komisionit të tij për Çështje Evropiane. Qeveria filloi më pas procedurën e përgjigjes së pyetësorit të Komisionit Evropian në lidhje me performancën e tij në përgatitjen për anëtarësim në përputhje me kriteret e Kopenhagës, proces që përfundoi deri më 31 janar 2005. Këshilli Evropian i dha zyrtarisht vendit statusin kandidat më 17 dhjetor 2005, pas shqyrtimit dhe rekomandimit pozitiv të kandidaturës nga Komisioni Evropian.

Maqedonia e Veriut ka bërë disa reforma të dukshme demokratike që kur filloi një tranzicion i madh politik pas zgjedhjeve në vitin 2016, të cilat shënuan fundin e sundimit 11-vjeçar të Organizatës së Brendshme Revolucionare Maqedonase - Partia Demokratike për Bashkim Kombëtar Maqedonas (VMRO-DPMNE). Megjithatë, mbeten sfida të rëndësishme në lidhje me kapjen e shtetit, korrupsionin në gjyqësor dhe administratën publike të pareformuar¹.

Tre dekada pas fillimit të tranzicionit politik, Maqedonia e Veriut është ende në proces të tranzicionit drejt demokracisë dhe i përket kategorisë së regjimeve tranzicionale ose hibride,

¹ Taseva 2020; BTI 2020; Bliznakovski 2021

sipas Kombeve në Tranzit të Freedom House². Në të vërtetë, disa indekse të shquara të qeverisjes e konsiderojnë vendin si një rrugëdalje nga një demokraci plotësisht funksionale. Freedom House (2021) gjykon se vendi është vetëm "pjesërisht i lirë", duke pasur parasysh se "gazetarët dhe aktivistët përballen me presion dhe frikësim"³. Njësia e Inteligjencës Economist (2021) e deklaron Maqedoninë e Veriut si një "regjim hibrid", një formë qeverisjeje e shënuar në shumë vende nga një sërë karakteristikash. Zgjedhjet, megjithëse të rregullta, mund të mos jenë "të lira dhe të ndershme" në regjimet hibride për shkak të parregullsive thelbësore. Megjithëse mediat janë përgjithësisht të lira, ato shpesh janë nën ndikimin e interesave të veçanta politike dhe ekonomike, gjë që ndikon në pavarësinë e tyre. Në këto lloj regjime, gjyqësori mund të luftojë për të qëndruar i pavarur nga qeveria dhe barazia para ligjit nuk garantohet, ndërkohë që korrupsioni mund të jetë i përhapur, duke paraqitur një pengesë për zhvillimin e suksesshëm ekonomik (Freedom House pa datë). Për më tepër, qeveria mund të ushtrojë presion mbi kundërshtarët joparlamentarë, duke kufizuar hapësirën për pjesëmarrje politike dhe administrata publike në përgjithësi është të paktën pjesërisht jofunksionale.⁴

Qëllimi i hulumtimit

Si qëllim kryesor i këtij hulumtimi është vënia në pah e rëndësisë së anëtarimit të vendit në BE si një çështje shumë aktuale dhe një proces shumë i rëndësishëm, në të cilin kalon RMV. Theksimi i shkeljeve që bëhet në sistemin e drejtësisë në RMV, duke shkelur kështu parime të rëndësishme si shkelja e parimit të paanshmërisë në gjykim e cila vjen si pasojë e mosfunksionimit të mirëfillt të sistemit gjyqësor në RMV, për të cilin të gjithë jemi të vëtdijshëm se ka pasur gjithmonë shkelje të rënda gjyqësore, shkelje të parimeve më të rëndësishme gjyqësore; burgosje të pafajshme pa asnjë fakt dhe dëshmi; amnisti dhe falje ndaj veprave të krimit dhe terrorizmit, shkelje të kushtetutës dhe të normave ligjore nga zyrtarë të lartë shtetëror, ndaj të cilëve nuk ekziston ndëshkimi edhe në shkeljen e parimit të marrjes së pafajsisë.

✚ Qëllim tjetër i punimit është kthimi prapa në histori kështu duke bërë krahasime me gjendjen e mëparshme si ka qenë si është dhe si duhet të jetë.

² Bak 2019; Bliznakovski 2021

³ <https://freedomhouse.org/report/analytical-brief/2017/freeing-captured-state-macedonia-what-role-eu-accession> ,Tetor,2023

⁴ Economist Intelligence Unit 2021

- ✚ Tjetër qëllim shumë i rëndësishëm do të jetë analizimi i kushteve që duhet të plotësojë RMV me qëllim të anëtarësimit në BE.
- ✚ Meqënëse tashmë antarsimi në Nato si një ndër kushtet themelore të antarsimit në BE u plotësua, si do të ndikojë kjo në shtet, çfarë përparësish tjera do të te ketë shteti dhe paralelisht me çfarë detyrash do të duhet të plotësojë për vazhdim të procesit.
- ✚ Luftimi i krimit dhe korrupsionit si dhe ulja e përmasave të tyre do të jetë gjithashtu një nga objektivat e këtij hulumtimi
- ✚ Qëllim po ashtu i rëndësishëm do të jetë analiza e gjitha reformave të nevojshme, të cilat duhet të bëhen në sistemin e drejtësisë.

Hipoteza e hulumtimit

Sistemi i drejtësisë në vendin tonë nuk është në gjendje të mirëfillt , kjo nënkupton ndryshe edhe ngecjen e procesit të antarsimit të vendit në BE, pengesë kjo që nuk është e vetmja, është korrupsioni gjithashtu një faktorë, i cili e pengon shumë procesin e antarsimit, ngarkimi i administratës dhe mos funksionimi i mirëfillt i saj gjithashtu paraqet një shkak që pengon procesin në fjalë; gjendja e arsimit; ndikimi i politikës në institucionet shtetore që shkaktojnë joefikasitet në zbatimin e proceseve institucionale.

Pyetjet kërkimore

- ✚ Çfarë paraqet e drejta, çfar kontributi ka dhe kush janë funksionet e saj?
- ✚ Sa është e pavarur gjyqësia në RMV, dhe si ndikon kjo në të qenurit të paanshëm në gjykim?
- ✚ Në çfarë gjendje ka qenë pushteti gjyqësorë në RMV, si është dhe si mendojmë se duhet të jetë?
- ✚ Çfarë i solli shtetit anëtarësimi në Nato dhe çfarë obligimesh dhe detyrash duhet të plotësojë tani për vazhdim të mirëfilltë të procesit?

- ✚ Cilat kushte duhet të plotësojë RMV për t'u bërë pjesë e BE dhe çka përfiton nga anëtarësimi?
- ✚ Cilat reforma, të cilat duhet të përmbushen shkaktojnë më shumë ngecjen e procesit të anëtarësimi?
- ✚ Cilat janë ato standarde evropiane të cilat duhet t'i përvetsojë RMV?

Metodologjia e hulumtimit

Me qëllim të vërtetimit të hipotezës së përmendura më lartë dhe të konkluzioneve që do të nxjerr në përfundim të punimit, do të shfrytëzoj disa metoda me të cilat do të realizoj qëllimet e theksuara në këtë punim. Si metoda të tilla do të përdor: *metodën teorike* dhe atë *empirike*, nëpërmjet këtyre metodave do të analizohen rregullat juridike qoftë të vendit apo të huaja, dhe do të nxirren ngjashmëritë dhe dallimet nga analiza e detajuar si në Republikën e Maqedonisë së Veriut ashtu edhe në shtetet e tjera. Po ashtu nëpërmjet këtyre metodave në punimin tim do të fus edhe disa të dhëna të cilat do të ndihmojnë që të shohim se si është gjëndja sot dhe si ka qënë më parë për sa i përket paanësisë së gjykatave tona.

Metodat teorike të përdorura në punim:

Metodën normative; si një ndër metodat më të rëndësishme, e sidomos kur kemi të bëjmë me analizën e procedurave gjyqësore, me ç'rast do të përdoret për analizat e rregullave pozitive juridike të vendit dhe të huaja.

Metodën komparative; e cila do të aplikohet me qëllim të studimit më të mirë të gjendjes së gjyqësisë dhe përdorimit të parimit të paanshmërisë në disa shtete të huaja duke e krahasuar me Republikën e Maqedonisë së Veriut, dhe të krahasimit të normave juridike duke nxjerrur pika të përbashkëta dhe dalluese. Me këtë metodë do të fitohet një njohuri më e gjërë juridike.

Metodën historike; si metodë e pashmangshme, e cila në këtë punim do të përdoret gjatë analizave dhe studimit që nga kohërat më të hershme e deri në ditët e sotme në RMV.

Metodën e deduksionit dhe induksionit; metoda e deduksionit do të përdoret me qëllim që nëpërmjet kësaj metode të arrihet deri në konstatime të sakta. Pra, me anë të kësaj metode, nga

konstatime të përgjithshme do të mundet të arrihet në konstatime konkrete. Përveç metodës së deduksionit do të përdoret edhe metoda analoge e saj, metoda e induksionit nëpërmjet së cilës nga konstatime konkrete do të nxirren konstatime të përgjithshme.

Metodat praktike të përdorura në punim:

Metodën statistikore: të cilën do ta përdor me qëllim që të përfitoj një pasqyrim sa më të mirë të gjendjes sot në organet e gjyqësisë, respektivisht një pasqyrë e gjendjes së rasteve, të cilat përshkak të mos respektimit të këtij parimi kanë ngelur pa zgjidhje .

Metoda e analizës së përmbajtjes: të akteve juridike si dhe të aktvendimeve të ndryshme si të vendit ashtu dhe të huaja, si dhe të materialeve dhe literaturave tjera të ndryshme, të vendit dhe të huaja.

Rëndësia e punimit

Rëndësia e këtij punimi qëndron në zbulimin e elementeve, të cilët do të ndikojnë në lehtësimin e procesit të integritetit të RMV në BE, lehtësim ky i cili do të vijë vetëm nëse do të rregullohet ose forcohet dhe më tej drejtësia në vend, sistemi i drejtësisë, nëse do të luftohet krimi dhe korrupsioni dhe do të ulet dukshëm niveli i tyre në shtet. Analiza e literaturës dhe legjislativioneve të vendit dhe të huaja do të na mundësojë që të arrihet një pasqyrë më e qartë ku do të vërehen edhe pikat, të cilat do të duhet të reformohen, ose pikat efikase të cilat do të duhet dhe më tej të forcohen për të pasur funksionim të mirëfillt të sistemeve si dhe vetë shtetit.

Ky punim mund të ndihmojë studiues të tjerë të kësaj fushe dhe studentë, të cilët duan të realizojnë punime lidhur me këtë temë. Punimi mund të përdoret si referencë kryesore.

Strukturimi i hulumtimit

Si fillim, në pjesën e parë të punimit do të trajtohet sfondi i përgjithshëm i temës, në të cilën do të jenë të shkruara qëllimi, objektivat, pyetjet kërkimore dhe hipotezat, si pjesë e rëndësishme e temës. Në kapitullin e parë, do të shtjellohet nocioni i drejtësisë si nocion parimet të cilët janë të lidhura drejtpërdrejtë me realizimin e drejtësisë në një shoqëri. Drejtësia në masë të madhe

nënkupton pushtetin gjyqsorë, i cili ushtrohet nga gjykatat të cilat kanë për qëllim të zbatojnë dhe të mbrojnë të drejtat e vendosura në kushtetutë, ligje, akte ndërkombëtare, akte nënligjore dhe rregullore.

Në vazhdim studiohet pavarësia e gjykatave në Republikën e Maqedonisë së Veriut duke analizuar raste konkrete të gjykuara ose të mbetura në arkivat e gjykatave, sepse nga këtu do të mundemi që më mirë të kuptojmë atë se sa janë të pavarura gjykatat në vendimet që marrin në rastet e caktuara. Në pjesën e tretë do t'i referohem pjesës historike të gjyqësorit në nivel ndërkombëtar dhe në nivel nacional, kështu duke u munduar të analizoj funksionimin e pushtetit gjyqësorë në periudha të caktuara kohore, situatën aktuale dhe implikimet për të ardhmen. Në fund të punimit do të analizohen kushtet e gjyqësorit që RMV duhet t'i plotësojë për anëtarësimin në BE, si dhe dobitë dhe përparsitë që pritet të na sjellë anëtarësimi.

KAPITULLI I: ANALIZË E NOCIONIT TË DREJTËSISË DHE PARIMEVE TË SAJ

1.1. Drejtësia

Ideja e drejtësisë zë skenën qendrore si në etikë, ashtu edhe në filozofinë juridike dhe politike. Ne e zbatojmë atë për veprimet individuale, për ligjet dhe për politikat publike, dhe mendojmë në secilin rast se nëse ato janë të padrejta, kjo është një arsye e fortë, ndoshta edhe përfundimtare, për t'i refuzuar ato. Drejtësia llogaritet si një nga katër virtytet kryesore (dhe ndonjëherë si më e rëndësishmja nga katër); në kohët moderne, John Rawls e përshkroi atë si "virtyti i parë i institucioneve shoqërore"⁵. Ne mund të debatojmë se cila prej këtyre fushave të filozofisë praktike ka pretendimin e parë mbi drejtësinë: a është ajo para së gjithash një pronë e ligjit, për shembull, dhe vetëm rrjedhimisht një pronë e individëve dhe institucioneve tjera? Por ndoshta është më ndriçuese të pranosh se me kalimin e kohës ideja ka zhytur rrënjë të thella në secilën prej këtyre fushave dhe të përpiqesh t'i japësh kuptim një koncepti kaq të gjerë duke identifikuar elementë që janë të pranishëm sa herë që thirret drejtësia, por edhe duke shqyrtuar format e ndryshme që merr në kontekste të ndryshme praktike.

1.1.1. Nocioni i drejtësisë

Për drejtësinë ekzistojnë shumë nocione të ndryshme. Drejtësia në tërësi është ajo e cila ngërthen në vete përmblendhjen e rregullave, normave, zakoneve, ligjeve të cilat rregullojnë mardhëniet e njerëzve në shoqëri. Kur këto rregulla dhe norma kur mbështeten dhe mbrohen nga shteti marrin epitetin e normave juridike dhe në rastet kur ato çënohen pasojnë sanksione juridike. Shteti përmes këtyre normave duhet të garantojë siguri juridike për të siguruar që në vend të sundojë ligji dhe jo njerëzit.

Nocioni i drejtësisë si virtyt filloi në lidhje me një tipar të individëve, dhe deri diku mbetet i tillë, edhe nëse sot ne shpesh e konceptojmë drejtësinë e individëve si një referencë (bazë) ndaj drejtësisë sociale. Por që në fillim, fokusi te drejtësia si virtyt u përball me presione për t'u shpërndarë, në dy mënyra të ndryshme.

⁵ <https://plato.stanford.edu/entries/rawls>, Tetor 2023

Së pari, “drejtësia si virtyt” është e paqartë si ndërmjet aplikimeve individuale dhe sociale. Rawls dhe të tjerët e konsiderojnë drejtësinë si "virtytin e parë të institucioneve shoqërore" (1971), por Rawls nuk është i pari që e mendon drejtësinë si një virtyt të institucioneve ose shoqërive shoqërore - Platoni ishte atje shumë përpara tij. Megjithatë, drejtësia si një virtyt i shoqërive, politikave dhe institucioneve të tyre trajtohet diku tjetër, kështu që fokusi në këtë punim do të jetë te drejtësia si virtyt tek individët. Thënë kështu, individët zakonisht jetojnë si anëtarë të komuniteteve politike, kështu që dimensionin shoqëror të drejtësisë si një virtyt nuk do të jetë kurrë jashtë syve⁶

Së dyti, që nga fillimi përpjekja për të analizuar virtytin e drejtësisë ka çuar në përpjekje për të zyrtarizuar kërkesat (ose normat) e drejtësisë, dhe nganjëherë projekti i fundit ka kërcënuar të gllabërojë të parën në mënyra që e bëjnë të menduarit për një virtyt të drejtësisë. falas ose otioze. Ne mund të tundohemi të mendojmë se virtyti i drejtësisë konsiston thjesht në përputhje me normat e drejtësisë që teoria jonë specifikon: një person i drejtë do të jetë ai që zbaton normat e drejtësisë, qofshin ato ngushtësisht ndërpersonale ose më gjerësisht sociale ose politike në fushëveprimi. Në këtë mënyrë virtyti bëhet subsidiar i normave të drejtësisë të specifikuara në mënyrë të pavarur⁷. Të bësh këtë, kërcënon të humbasë forcën që kishte nocioni i virtytit në të menduarit më të hershëm për drejtësinë.

Një ndërlitim tjetër është se edhe ideja e drejtësisë si një virtyt i individëve duket e paqartë për sa i përket fushëveprimit. Platoni⁸ e trajton drejtësinë si një virtyt gjithëpërfshirës si për individët ashtu edhe për shoqëritë, kështu që pothuajse çdo çështje që ai (ose ne) do ta konsideronte si etike, futet nën nocionin e drejtësisë. Por në përdorimet e mëvonshme drejtësia mbulon vetëm një pjesë të moralit individual dhe ne nuk mendojmë lehtësisht për dikë si të padrejtë nëse gënjejnë ose lënë pas dore fëmijët e tyre - epitete të tjera vijnë më lehtë në mendje. Drejtësia individuale, në radhë të parë dhe më e lehtë, ka të bëjë me çështjet morale që kanë të bëjnë me shpërndarjen e mallrave ose pronës. Është, ne themi, e padrejtë që dikush të vjedhë nga njerëzit ose të mos u japë atyre atë që u detyrohet, dhe është gjithashtu e padrejtë nëse dikush i thirret për të shpërndarë diçka të mirë (ose të keqe ose të dyja) midis anëtarëve të një grupi përdor një mënyrë arbitrare. ose bazë të pajustificuar për të bërë shpërndarjen. Diskutimi i drejtësisë si një

⁶ Woodruff 2018

⁷ Anderson 2010; LeBar 2014

⁸ Platoni (428/427 ose 424/423 – 348 pes) ishte një filozof i lashtë grek i lindur në Athinë gjatë periudhës klasike.

virtut individual shpesh përqendrohet në çështjet, pra, në lidhje me pronën dhe mallrat e tjera të shpërndara, megjithëse kuptimi më i gjerë i shprehur nga Platoni nuk zhduket kurrë plotësisht. Ende ka mosmarrëveshje nëse pyetjet më të gjera shpërndarëse të lidhura me moralin politik kanë nënshtruar ose errësuar shqetësimet e mëparshme greke me drejtësinë si një virtut të karakterit individual⁹.

1.1.2. Parimet themelore të drejtësisë

Drejtësia është një parim kompleks etik, me kuptime që variojnë nga trajtimi i drejtë i individëve deri te ndarja e drejtë e dollarëve dhe burimeve të kujdesit shëndetësor. Drejtësia ka të bëjë me shpërndarjen e barabartë të përfitimeve dhe ngarkesave për individët në institucionet sociale dhe se si realizohen të drejtat e individëve të ndryshëm.

Përkufizimet e zakonshme për drejtësinë janë shpesh problematike për mjekët, pasi shpjegimet lënë shumë pyetje pa përgjigje. Nëse drejtësia është një koncept për trajtimin e drejtë të njerëzve, atëherë është e kujdesshme të pyesim veten se çfarë do të thotë të jesh "i drejtë". Në diskutimin e një aspekti tjetër të Drejtësisë, drejtësisë shpërndarëse, shqetësimi përqendrohet te kush çfarë trajtimi merr në kujdesin shëndetësor dhe kush vendos se çfarë trajtimesh administrohen.

Parimet janë rregulla bazë, përmbajtja e të cilave është shumë e përgjithshme dhe abstrakte, ndonjëherë e thjeshtëzueshme në maksima ose koncepte të thjeshta. Ato janë rregulla të përgjithshme shumë të rëndësishme. Një shpjegim tjetër që i bëhet këtij termi është se ka të bëjë me vlerat¹, se rëndësia e parimeve rrjedh nga lidhja e tyre me idenë e së drejtës¹⁰, përbërësi më i rëndësishëm i të cilave është drejtësia. Parimet vendosin rregullime të përgjithshme dhe jo të veçanta. Ato referohen më shumë te qëllimet, të drejtat dhe vlerat universale dhe për këtë konsiderohen të domosdoshme për t'u mbrojtur dhe zbatuar nga kushdo.

1.1.2.1. Parimi i ligjshmërisë

Parimi i ligjshmërisë është përputhja e rregullave të caktuara me ligjin. Parimi i ligjshmërisë siguron që asnjë i pandehur nuk mund të dënohet arbitrarisht ose në mënyrë retroaktive nga shteti. Kjo do të thotë se një person nuk mund të dënohet për një krim që nuk është shpallur kurrë publikisht, as nga një ligj që është tepër i paqartë, as nga një ligj penal që është miratuar në

⁹ Hursthouse 1999; Coope 2007; Lu 2017.

¹⁰ Varkey, B. (2020). Principles of clinical ethics and their application to practice. *Medical Principles and Practice*, 30(1), 17–28.

mënyrë retroaktive për të kriminalizuar një veprim që nuk ka qenë penal në kohën kur ka ndodhur.¹¹ Ai kërkon që gjyqtarët të mbështeten gjithmonë në favor të të pandehurit kur interpretojnë statutet dhe ndalon shqiptimin e fajit pa një justifikim të qartë dhe të arsyeshëm të këtij dënimi.

1.1.2.2.Parimi i kushtetueshmërisë

Parimi i kushtetueshmërisë nënkupton përputhjen e rregullave, normave dhe ligjeve me kushtetutën. Ajo rregullon interpretimin dhe zbatimin e Kushtetutës, si dhe përcaktimin e fushëveprimit të ligjeve brenda kornizës së saj. Shumë çështje mund të ndahen në natyrën e marrëdhënieve midis qeverisë federale dhe shtetërore, si dhe në fuqinë e shqyrtimit gjyqësor. Në shumicën e juridiksioneve të së drejtës së zakonshme me një kushtetutë të shkruar, ky funksion i parimeve bie ndesh me pikëpamjen e pranuar përgjithësisht se ushtrimi i kontrollit gjyqësor përfundimisht duhet të rregullohet dhe kufizohet nga kushtet e kushtetutës kombëtare.

1.1.2.3.Parimi i paanshmërisë

Parimi i gjykimit të paanshmërisë është një parim që gëzon mbrojtje kushtetuese, me të cilin nënkuptojmë paanshmërinë e organeve të së drejtës në funksionimin e tyre. Në zbatimin praktik të këtij parimi në gjykimin kushtetues, ligji bën edhe specifikime, duke rregulluar institutet juridike të heqjes dorë të gjyqtarit kushtetues dhe përjashtimit të tij, në raste specifike, të lidhura me cënimin e parimit kushtetues të paanshmërisë. Në veprimtarinë e tij, gjyqtari i Gjykatës Kushtetuese merr pjesë me cilësinë e tij vetjake dhe nuk përfaqëson asnjë organ shtetëror, organizatë shoqërore, parti ose shoqatë politike, grup etnik ose social.

1.1.2.4.Parimi i efikasitetit

Një sistem drejtësie efikas, i paanshëm dhe i pavarur, vendimet e të cilit zbatohen, është një shtyllë thelbësore e shtetit të së drejtës dhe një parakusht për gëzimin e të gjitha të drejtave dhe lirive themelore. Efikasiteti i drejtësisë është një komponent kryesor i gjykimit të drejtë dhe i mjeteve juridike afektive. Tre konventat kryesore rajonale flasin për gjykimet "brenda një kohe të arsyeshme".¹² Fjala e vjetër flet për "drejtësia e vonuar është drejtësi e mohuar".

¹¹ Rawls, J. (1999). A theory of justice.

¹² Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, Kërkesa nr. 18020/91, Aktgjykimi i 31 marsit 1992; Zbatueshmëria e nenit 6 par. 1 (neni 6-1); Pajtueshmëria me nenin 6 par. 1 (neni 6-1); Sjellja e autoriteteve kombëtare

1.2. Sistemi i drejtësisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Ndryshe nga sistemet e së drejtës së zakonshme¹³, juridiksionet e së drejtës civile nuk miratojnë një parim të vendimmarrjes në gjykim. Në vendosjen e çdo çështjeje të caktuar ligjore, precedentët shërbejnë një rol bindës. Gjykatat e së drejtës civile pritet të marrin parasysh vendimet e kaluara kur ka një nivel të mjaftueshëm konsistence në praktikën gjyqësore. Në përgjithësi, kur zhvillohet një praktikë gjyqësore uniforme, gjykatat i trajtojnë precedentët si burim të ligjit "të butë", duke i marrë parasysh kur marrin një vendim. Sa më i lartë të jetë niveli i uniformitetit në precedentët e kaluar, aq më e madhe është forca bindëse e praktikës gjyqësore.

Përsa i përket sistemit të drejtësisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut, Sipas Ligjit për Gjykatat, pushteti gjyqësor ushtrohet nga Gjykatat Themelore, Gjykatat e Apelit, Gjykata Administrative, Gjykata e Lartë Administrative dhe Gjykata e Lartë.

Në përgjithësi, janë themeluar 27 Gjykata Themelore, të cilat kanë departamente të specializuara në çështjet penale, civile dhe administrative. Nga këto 27 Gjykata Themelore, 11 Gjykata Themelore kanë juridiksion të zgjeruar, të cilat përveç përgjegjësive të shkallës themelore janë përgjegjëse për t'u marrë me kërkesat ligjore ndërkombëtare dhe ndër të tjera mund të vendosin për: ekstradimet; procedurat lidhur me ndihmën juridike ndërkombëtare të përcaktuar me ligj. Në kuadër të juridiksionit të tyre të zgjeruar, këto gjykata janë përgjegjëse edhe për rastet e dënueshme me të paktën 4 vjet burgim. Kryetari si drejtues i gjykatës organizon funksionimin e duhur të saj. Ai/ajo përgatit në fund të çdo viti për vitin e ardhshëm një orar pune vjetor për gjykatën, duke përfshirë emërimin e drejtuesve të departamenteve, zëvendësve të tyre, gjyqtarëve të caktuar në secilin prej departamenteve, etj. Duhet t'i kushtohet vëmendje caktojnë gjyqtarë në fusha të veçanta pune me qëllim që të shmangen mbivendosjet me fusha të ndryshme ligjore.

Sipas Rregullores së Gjykatës, në Gjykatën Themelore Shkup, është krijuar një departament i specializuar për krim të organizuar dhe korrupsion, pasi është gjykata më e madhe në vend.

¹³ Fon, V., & Parisi, F. (2006). Judicial precedents in civil law systems: A dynamic analysis. *International Review of Law and Economics*, 26(4), 519–535.

Edhe pse nuk është përmendur në mënyrë specifike, në përgjithësi, një departament i specializuar për NNJ¹⁴ mund të themelohet në kuadër të Gjykatave Themelore me juridiksion të zgjeruar, pasi që këto gjykata duhet të merren me bashkëpunim ndërkombëtar dhe NNJ. Megjithatë, një departament i tillë i specializuar mund të krijohet vetëm në gjykatë, nëse të paktën 5 gjyqtarë punojnë në këtë lloj të veçantë çështjesh. Rrjedhimisht, vetëm në gjykatën penale më të madhe në Republikën e Maqedonisë së Veriut, Gjykata Themelore Civile (gjithashtu gjykatë me juridiksion të zgjeruar) ekziston një departament për ndihmë juridike ndërkombëtare.

Me futjen e sistemit akuzator në Ligjin e procedurës penale¹⁵ të vitit 2010 përgjegjësitë për veprimet hetimore i kaluan prokurorit publik, këtu përfshihen të gjitha veprimet hetimore të cilat janë pjesë e kërkesave të RMV-së. Në hetime autorizimi i gjyqtarit të procedurës paraprake i paraparë me LPP¹⁶-në kufizohet në masa shtrënguese lidhur me liritë personale dhe privatësinë. Gjyqtari i procedurës paraprake është kujdestar i lirisë lidhur me punën juridike të prokurorit publik. Përgjegjësitë e tij/saj kryesore janë: çështjet e privimit të lirisë, kontrolltet, sekuestrimi dhe ngrirja e përkohshme, masat e posaçme hetimore (të lidhura me përgjimin e telekomunikacioneve, monitorimin/mbikëqyrjen, aksesin në të dhënat kompjuterike etj.), marrëveshjet për pranimin e fajësisë dhe më të rëndësishmet. procedimin e rasteve të bashkëpunimit ndërkombëtar në çështjet penale sipas Ligjit për bashkëpunim ndërkombëtar në çështje penale.¹⁷

1.2.1. Dobësitë në sistemin e drejtësisë

Sistemi i drejtësisë në RMV përbëhet nga institucione dhe praktika që kanë për qëllim parandalimin e krimit, ruajtjen e kontrollit shoqëror, si dhe ndëshkimin dhe rehabilitimin e individëve që kryejnë krime. Megjithatë, dobësitë e sistemit të drejtësisë, i cili përfshin paragjykimet racore dhe socio-ekonomike, mund të minojnë këtë ideal të drejtësisë. Sistemet e drejtësisë në RMV shpesh përballen me disa dobësi, të cilat mund të jenë:

- ✚ Nepotizmi- kohëve të fundit është bërë shumë i dukshëm, korrupsioni, i cili gjithashtu dominon në masë të madhe, qeveria e cila e ka pushtetin dhe ndikimin më të madh se çdo pushtet tjetër.

¹⁴ Ndihma e ndersjellte juridike

¹⁵ Ligji për Gjykatat, Gazeta Zyrtare e RM-së nr. 58/2006, 62/2006, 35/2008 dhe 150/2010

¹⁶ Ligji per Proceduren Penale ("Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë" nr. 150/2010, 100/2012 dhe 142/2016

¹⁷ Ligji për Gjykatat, Gazeta Zyrtare e RM-së nr. 58/2006, 62/2006, 35/2008 dhe 150/2010

- ✚ Kur flitet për efikasitetin e pushtetit gjyqësorë këtu mangësi dhe dobësim të gjyqësorit kemi shtyerjen e proceseve gjyqësore deri ne maksimum me qëllim të vjetërsimit të lëndëve ose të fitimit kohë shtesë për vaujtjen e dënimit.
- ✚ Gjykatat mund të detyrohen nga një precedent i vjetëruar dhe mund të ndodhë një vendim i padrejtë.
- ✚ Burimet e gjyqtarëve janë të kufizuara. Ata mund të përqendrohen vetëm në faktet dhe çështjet e paraqitura atyre nga palët në një mosmarrëveshje. Kjo mund t'i pengojë ata të marrin një pasqyrë gjithëpërfshirëse të fakteve dhe ligjit dhe të ndikojë në aftësinë e tyre ligjbërëse.

1.2.2 Korrupsioni dhe antikorrupsioni në sistemin e drejtësisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Pavarësisht disa reformave demokratike që nga ndryshimi i pushtetit politik në vitin 2017, Maqedonia e Veriut ende përballet me sfida të rëndësishme qeverisëse. Kapja e shtetit, korrupsioni në gjyqësor dhe një administratë publike joefektive janë ndër pengesat kryesore për një transformim të suksesshëm demokratik dhe ekonomik. Sundimi i ligjit, përmbushja e të drejtave të njeriut, qëndrueshmëria mjedisore dhe zhvillimi ekonomik gjithëpërfshirës kërcënohen nga tiparet sistematike të sferës politike. Këto përfshijnë kapjen e institucioneve nga partitë politike dhe bizneset e lidhura politikisht, praktikrat e vazhdueshme klienteliste në lidhje me punësimin në administratën publike dhe politizimin e vazhdueshëm të përkatësisë etnike.

Për të ndihmuar vendin për t'iu përgjigjur këtyre sfidave, partnerët ndërkombëtarë mund të kërkojnë të mbështesin reformat gjyqësore dhe modernizimin e praktikave të punësimit në administratën publike për të trajtuar klientelizmin, nepotizmin dhe miqësinë e përhapur në Maqedoninë e Veriut. Hulumtimet akademike dhe të politikave në Maqedoninë e Veriut sugjerojnë se ekzistojnë dy forma urgjente të korrupsionit që paraqesin një sfidë të rëndësishme për tranzicionin e suksesshëm demokratik: kapja e shtetit dhe korrupsioni në gjyqësor.¹⁸

Kuptimi standard i kapjes së shtetit thekson rolin e një klase autonome biznesi që kolonizon shtetin për të arritur përfitime të ngushta.¹⁹ Megjithatë, përvoja e vendeve postkomuniste, duke

¹⁸ Kiel 2018; Richter and Wunsch 2020; Taseva 2020

¹⁹ Hellman, J. S. 1998. Fituesit i marrin të gjitha. Botë

përfshirë Maqedoninë e Veriut, tregon së pari, rolin kyç që luajnë partitë politike në nxitjen e kapur dinamikën e shtetit dhe, së dyti, ekzistencën e rrjeteve komplekse politiko-biznesore që mbështesin këto procese.²⁰

Rrjedhimisht, një studim i fundit mbi kapjen e shtetit në Ballkanin Perëndimor dhe një raport i lidhur me Maqedoninë e Veriut²¹ miratojnë përkufizimin e kapjes së shtetit të propozuar²², sipas të cilit kapja e shtetit i referohet përpjekjeve të aktorëve publikë dhe privatë për të drejtuar vendimet e politikave publike larg interesit publik. Kapja e shtetit ndodh aty ku grupet e ndërveprimeve të përsëritura korruptive dominojnë institucionet që kontrollojnë proceset fitimprurëse, të tilla si prokurimet dhe rregullimi i tregut, organet kryesore vendimmarrëse politike dhe veprimet e zbatimit të ligjit.²³

Megjithëse Maqedonia e Veriut iu nënshtua një ndryshimi të rëndësishëm politik në vitin 2016, provat sugjerojnë se kjo nuk i ka dhënë fund kapjes së shtetit.²⁴ Disa nga praktikatat dhe mekanizmat e kapjes mbeten të paprekura. Një shpjegim për këtë vazhdimësi qëndron në ndërthurjen organizative të partive dhe firmave politike. Ndërsa firmat kanë nevojë për partitë politike për të marrë mundësi të favorshme biznesi, partitë politike kanë nevojë për firma për të siguruar financat politike për të fituar zgjedhjet. Ndërsa këto lidhje nuk janë domosdoshmërisht të korruptuara, ato janë rezistente ndaj përçarjes në kontekste në të cilat sundimi i ligjit është i dobët dhe gjyqësori është i dobët, gjë që, siç diskutohet më poshtë, është rasti me Maqedoninë e Veriut. Shembujt e çështjeve gjyqësore kundër dy ish-kryeministrave të shkarkuar pas skadimit të parashkrimit dhe fakti që ish-kryeministri Nikola Gruevski u arratis në Hungari me makinë përmes Shqipërisë dhe Malit të Zi, ndërkohë që askush nuk u mbajt përgjegjës, sugjerojnë vazhdimësinë e rolit. e rrjeteve politike.²⁵

Përmasat e ndërhyrjeve politike në gjyqësor u ekspozuan gjatë aferës së Përgjimeve, e cila ilustroi shkallën e kapjes së kësaj dege të pushtetit. Ai tregoi se elita politike në pushtet ishte e

Politika, vëll. 50 (2): 203-234.

²⁰ Fazekas dhe Tóth 2016; Resimić 2021.

²¹ Taseva, S. 2021. Në Maqedoninë e Veriut, presioni publik hap një derë për të luftuar korrupsionin e rrënjësor. Transparency International.

²² Fazekas, M. dhe Tóth, I. J. 2016. Nga korrupsioni në kapjen e shtetit: një kornizë e re analitike me aplikime empirike nga Hungaria. Tremujori i Kërkimeve Politike, vëll. 69 (2): 320-334.

²³ Ibid

²⁴ Deskalovski, Z. 2017. Kapja e shtetit: Si të shpëtohet konsolidimi demokratik i Maqedonisë dhe zgjerimi i BE-së. Perspektiva: Analiza dhe komente politike, Çështja 3. Heinrich Böll Stiftung.

²⁵ Taseva, S. 2021. Në Maqedoninë e Veriut, presioni publik hap një derë për të luftuar korrupsionin e rrënjësor. Transparency International.

përfshirë në zgjedhjen e gjyqtarëve që janë afër tyre²⁶. Në Vlerësimin e Grupit të Ekspertëve të Lartë për Çështjet e Sundimit të Ligjit në Maqedoninë e Veriut u vu re se ekziston një keqpërdorim aktual i sistemit gjyqësor nga "një numër i vogël i gjyqtarëve në pozita të fuqishme" që shërbejnë interesat politike. Ata theksojnë se ky grup gjyqtarësh ushtron presion mbi kolegët e rinj për të kontrolluar procesin e emërimit, vlerësimit, ngritjes në detyrë dhe shkarkimit dhe në këtë mënyrë të disiplinojë ata që nuk janë konform. Raporti e përshkruan këtë proces si "kapje e gjyqësorit dhe prokurorisë nga pushteti ekzekutiv" (KE 2015).

Prandaj, ndoshta nuk është befasuese që 42.4% e qytetarëve të anketuar në Maqedoninë e Veriut kohët e fundit deklaruan se "nuk kanë fare besim" në gjykata, duke e bërë atë institucionin më pak të besuar, edhe në krahasim me partitë politike. Në mënyrë të ngjashme, 36.8% thanë se "nuk kanë fare besim" në zyrën e prokurorisë publike, duke e bërë atë një nga tre institucionet kryesore më pak të besueshme, së bashku me gjykatat dhe partitë politike.²⁷

Nevoja për reformë gjyqësore në Maqedoninë e Veriut është njohur prej vitesh në raportet e Komisionit Evropian. Për shembull, në raportin e vitit 2016, u vu re se ka pasur një kthim prapa në reformën gjyqësore që nga viti 2014, e karakterizuar nga ndërhyrje të vazhdueshme politike në gjyqësor dhe mungesë e pavarësisë së tij (KE 2016). Më tej, Rekomandimet e Grupit të Ekspertëve të Lartë për Çështjet sistematike të Sundimit të Ligjit (KE 2015), pas aferës së Përgjimit, theksuan se ka dëshmi të një "atmosfere presioni dhe pasigurie brenda gjyqësorit". Për më tepër, Rekomandimet (KE 2015) theksojnë se shumë gjyqtarë mendojnë se promovimi brenda sistemit gjyqësor është i rezervuar për ata që marrin vendime në favor të aktorëve politikë.

1.2.3 Reformat në sistemin e drejtësisë në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Reforma në drejtësi janë bërë edhe me ndryshimet e fundit të vitit 2010 në legjislacionin përkatës. Së pari, vlen të përmendet ndryshimi i Ligjit për Këshillin Gjyqësor sipas të cilit Ministri i Drejtësisë si anëtar nuk ka të drejtë vote. Në këtë mënyrë është e pamundur që ministri të votojë në Këshill në lidhje me procesin e vendimmarrjes nga ky organ. Megjithatë, kjo nuk do të thotë se Këshilli në këtë mënyrë do të jetë i imunizuar nga ndikimet e pushtetit ekskluziv.

²⁶ Indeksi i Transformimit Bertelsmann (BTI). 2020. Raporti për Maqedoninë e Veriut për vitin 2020.

²⁷ NDI Maqedonia e Veriut 2021.

Duke u nisur nga ideja se “drejtësia e vonuar nuk është drejtësi” dhe si rrjedhojë shumë kushtetuta dhe Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut²⁸ garantojnë “të drejtën për një gjykim të drejtë dhe me afat të caktuar” dhe se ky nen u bë një nga nenet më të përdorura në bazë të të cilave ankesat janë mbështetur nga Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut²⁹, Republika e Maqedonisë, me qëllim të sigurimit të mbrojtjes më efektive gjyqësore në procedurat gjyqësore, ka zbatuar edhe reformat e duhura në këtë drejtim për të ofruar më tej. garanci për efikasitetin e proceseve gjyqësore. Këto reforma parashikojnë përcaktimin e afateve strikte për kryerjen e veprimeve të caktuara në proceset gjyqësore. Megjithatë, arritja e kësaj nuk është aspak e lehtë. Prandaj, një efekt të veçantë në këtë drejtim mund dhe duhet të ofrojë edhe Shërbimi i Mbikëqyrjes në Republikën e Maqedonisë. Ky shërbim duhet të kontribuojë në përsheptimin e procedurave dhe vendimmarrjen efektive në proceset gjyqësore. Një aspekt tjetër i rëndësishëm i mbrojtjes së të drejtave të njeriut është ulja e tarifave gjyqësore në një nivel që i përgjigjet standardit të jetesës së popullsisë. Në Republikën e Maqedonisë tarifat gjyqësore janë shumë të larta dhe kjo i bën gjykatat të paarritshme për individin. Nuk ka dyshim se reforma dhe modernizimi i gjyqësorit në Republikën e Maqedonisë janë çështjet më të rëndësishme që kërkojnë vëmendje më të madhe.

Reformat ishin të pashmangshme edhe në shtrirjen në prokurorinë publike për të rritur efikasitetin e këtij organi në luftimin e krimin dhe dhunuesve në këtë vend³⁰. Ndryshimet kushtetuese prekën edhe prokurimin publik, si pjesë e autoritetit gjyqësor. Duke marrë parasysh efektin e reformave të deritanishme në fushën e gjyqësorit, e nisur para vitit 2017 në Maqedoni, nuk mund të anashkalohet opinionin publik në mesin e qytetarëve të këtij vendi lidhur me këtë çështje e cila është kryesisht negative kur flasim për pavarësinë e gjykatave në vend.

Maqedonia në të kaluarën e afërt ka mbetur prapa në krijimin dhe sigurimin e pavarësisë së institucioneve dhe sistemit të drejtësisë. Kjo ka ndodhur si rezultat i ndërhyrjeve të rënda të pushtetit ekzekutiv mbi pozitën e pavarur të sistemit gjyqësor në këtë vend. Synimet strategjike të reformave të 2017-ës në drejtësi janë pavarësia dhe mbikëqyrja e mëtejshme e gjyqësorit. Në 10 vitet e fundit ka pasur shkelje të rënda në lidhje me pavarësinë dhe paanshmërinë e institucioneve të gjyqësorit, me shkelje të rënda të normave juridike në kuptimin e interpretimit

²⁸Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, e themeluar më 5 Maj 1949, neni 6

²⁹ Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut, e themeluar në vitin 1959, neni 309

³⁰ Ligji për Këshillin e Prokurorëve Publikë të Republikës së Maqedonisë, Gazeta Zyrtare e RM-së nr. 150/2007, datë 12.12.2007.

jo të drejtë të tyre dhe ndërhyrjes së drejtpërdrejtë të pushtetit ekzekutiv në punën e gjyqësorit dhe ndjekja penale. Kjo u realizua nëpërmjet shkarkimit të gjyqtarëve dhe prokurorëve të pabesë politikisht, përzgjedhjes jotransparente të gjyqtarëve dhe prokurorëve të rinj, pa qenë nevoja të justifikohet asnjë nga zgjedhjet konkrete.

Perceptimi se standardet e shkruara rreptësisht respektohen nga gjyqësori dhe prokuroria në shumë fushat, sidomos kur bëhet fjalë për rastet korruptive që kanë dimension politik, tashmë janë ekspozuar në masë të madhe nga shumica e qytetarëve të këtij vendi dhe këto rezultojnë në humbjen e besimit në institucionet gjyqësore³¹. Presionet mbi gjyqësorin dhe prokurorinë në vitet e fundit vijnë nga shumë qendra institucionale si qeveria ekzekutive, kryetarët e bashkive, bartës të ndryshëm të sektorit publik, media, rrethe familjare, si dhe miq, elita biznesi etj. Ky është një problem parësor social, si për gjyqtarët dhe prokurorët, ashtu edhe për qytetarët.

Këshilli Gjyqësor i Republikës së Maqedonisë, përkundër dispozitave pozitive në të cilat thuhet se ky duhet të jetë institucion që mbron pavarësinë dhe paanshmërinë e gjykatave, deri më tani ka dështuar plotësisht në zbatimin e këtij roli. Nuk është paraparë që anëtarët e Këshillit Gjyqësor të zgjedhur nga gjyqtarët në Maqedoni të japin llogari për dështimet e tyre. Kriteret për përzgjedhjen e gjyqtarëve nuk janë mjaftueshëm objektive dhe procedura e përzgjedhjes së tyre nuk është mjaft transparente.

1.3. Gjykatat

1.3.1. Gjykatat nëpër histori (GJEDNJ)

Gjykata e Drejtësisë së Bashkimit Evropian (GJED), e quajtur edhe Gjykata Evropiane e Drejtësisë (GJED), dega gjyqësore e Bashkimit Evropian (BE). Misioni i saj themelor është të sigurojë respektimin dhe zbatimin dhe interpretimin uniform të ligjit të BE-së brenda shteteve dhe institucioneve anëtare të BE-së. Selia e saj është në Luksemburg.

GJED-ja filloi në gjykatat individuale të drejtësisë të krijuara në vitet 1950 për Komunitetin Evropian të Qymyrit dhe Çelikut (ECSC), Komunitetin Ekonomik Evropian (EEC) dhe

³¹ Strategjia dhe Plani i Veprimit për Reformën në Drejtësi - nxjerrë nga Ministria e Drejtësisë në vitin 2017, përgatitur nga grupi i ekspertëve të formuar nga kjo ministri.

Komunitetin Evropian të Energjisë Atomike (EAEC). Funkzioni i gjykatave ishte të siguronin që ato organizata të respektonin ligjin në interpretimin dhe zbatimin e tyre të traktateve me të cilat ishin themeluar. Në vitin 1957, me Traktatin e Romës, u krijua një GJED e vetme e unifikuar për t'i shërbyer të tre Komuniteteve Evropiane, e quajtur më vonë Komuniteti Evropian (KE). BE-ja nënshkroi KE-në në 1993 dhe e zëvendësoi ligjërisht atë në 2009. Në vitin 1988 u krijua Gjykata e Shkallës së Parë për të reduktuar ngarkesën e punës së gjykatës ekzistuese; ajo u riemërua Gjykata e Përgjithshme në vitin 2009. Gjykata e Përgjithshme tani është një nga dy gjykatat e përbërë nga GJED-ja, ndërsa tjetra është Gjykata e Drejtësisë.

Gjykata e Drejtësisë nxjerr vendime mbi interpretimin e ligjit të BE-së për gjykatat kombëtare të shteteve anëtare të BE-së dhe dëgjon veprime të ndryshme që përfshijnë shtetet anëtare dhe institucionet, duke përfshirë veprimet e ngritura nga Komisioni Evropian ose nga një shtet anëtar për dështimin e një shteti anëtar për të përmbushur detyrimet sipas ligjit të BE-së; paditë e ngritura nga një shtet anëtar kundër Parlamentit Evropian ose Komisionit Evropian, ose nga një institucion i BE-së kundër një tjetri, duke kërkuar anulimin e një rregulloreje, direktive ose vendimi dhe ankimit në pikat juridike të vendimeve të Gjykatës së Përgjithshme. Gjykata e Përgjithshme shqyrton paditë që përfshijnë shtetet anëtare, institucionet dhe personat fizikë ose juridikë, duke përfshirë paditë e ngritura nga persona fizikë ose juridikë kundër institucioneve të BE-së për mosveprim në përputhje me ligjin e BE-së ose të sjella prej tyre për të kërkuar anulimin e një rregulloreje, direktive, ose vendim; paditë e ngritura nga një shtet anëtar kundër Komisionit Evropian; dhe veprime të ndryshme kundër institucioneve të BE-së lidhur me çështje specifike, si ndihma shtetërore, tregtia, prona intelektuale ose marrëdhëniet e punës.

1.3.2. Organizimi dhe ndarja e gjykatave në Republikën e Maqedonisë së Veriut

Pushteti gjyqësor ushtrohet nga një sistem i unifikuar i gjykatave të shumëfishta. Gjykatat speciale (p.sh. gjykatat ushtarake, ad-hoc) janë të ndaluara në mënyrë eksplicite³². Llojet, kompetenca, themelimi, shfuqizimi, organizimi dhe përbërja e gjykatave, si dhe procedura para gjykatave, rregullohen me ligj të miratuar me shumicë prej dy të tretave të votave të numrit të përgjithshëm të përfaqësuesve. Pushteti gjyqësor në sistemin gjyqësor ushtrohet nga gjykatat

³²Kushtetuta e RMV Numër 08-4642/1 Neni 98

themelore, gjykatat e apelit, Gjykata Administrative, Gjykata e Lartë Administrative dhe Gjykata e Supreme³³.

Gjykatat themelore themelohen për një ose disa komuna. Ato vendosin në shkallë të parë dhe mund të themelohen si gjykata me kompetencë themelore (të kufizuar) dhe gjykata me kompetencë të zgjeruar³⁴. Janë 27 gjykata themelore nga të cilat 14 janë me juridiksion themelor dhe 13 me juridiksion të zgjeruar. Gjykatat me kompetencë themelore vendosin në shkallë të parë për krimet për të cilat ligji ka paraparë dënim me burgim deri në pesë vjet burg, të gjitha kundërvajtjet e vendosura në procedurë gjyqësore, kontestet civile ku vlera e çështjes nuk kalon 50.000 euro si dhe familjare dhe mosmarrëveshjet e punës³⁵. Gjykatat me kompetencë të zgjeruar vendosin në shkallë të parë për të gjitha rastet që tejkalojnë pragun e gjykatave me kompetencë themelore si dhe për çështjet e drejtësisë për të mitur, kontestet tregtare dhe procedurat e likuidimit dhe falimentimit³⁶.

Gjykatat e apelit krijohen në territorin e disa gjykatave të shkallës së parë të përcaktuara me këtë ligj. Vendet e tyre janë në Shkup, Manastir, Gostivar dhe Shtip. Gjykatat e apelit vendosin për ankesat kundër vendimeve të gjykatave themelore në territorin e tyre si dhe për konfliktin e kompetencave ndërmjet gjykatave të shkallës së parë në territorin e tyre. Ata mund të kenë edhe kompetenca tjera nëse parashikohen me ligj.

Gjykata Supreme e Republikës së Maqedonisë së Veriut është gjykata më e lartë në Republikë që siguron uniformitet në zbatimin e ligjeve nga gjykatat. Selia e Gjykatës Supreme të RMV-së ndër të tjera është kompetent të vendosë në shkallë të tretë dhe të fundit për ankesat kundër vendimeve të gjykatave të apelit dhe për mjetet e jashtëzakonshme juridike kundër vendimeve juridikisht të vlefshme të gjykatave dhe vendimeve të këshillave të saj, kur përcaktohet me ligj. Gjykata Supreme e Republikës së Maqedonisë në seancë të përgjithshme përcakton edhe pikëpamjet e përgjithshme dhe mendimet e përgjithshme juridike për çështjet me rëndësi për sigurimin e zbatimit të vetëm të ligjeve nga ana e gjykatave³⁷.

³³ Marrëveshja Kornizë e Ohrit e vitit 2001 i dha fund konfliktit të brendshëm

³⁴ <https://www.britannica.com/topic/consociationalism>

³⁵ Enti Shtetëror i Statistikave. Vjetari statistikor i Republikës së Maqedonisë së Veriut për vitin 2019 – Seksioni 03. Popullsia. Shkup 2019.

³⁶ <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/SG2019/03-Naselenie-Population.pdf>

³⁷ Constitution of RNM, Article 7.

Gjykata Administrative ushtron pushtetin gjyqësor në të gjithë territorin e vendit. Ai mundëson shqyrtimin gjyqësor të vendimeve të organeve administrative të nxjerra në procedurë administrative. Kompetenca kryesore e kësaj gjykate është të vendosë kundër akteve individuale të organeve të administratës shtetërore, ligjshmërisë së akteve individuale të miratuara në procedurë zgjedhore dhe kontesteve që lindin nga një procedurë për lidhjen e marrëveshjeve koncesionare, kontratat për prokurim publik me interes publik³⁸.

Gjykata e Lartë Administrative është kompetente për të vendosur për ankesat kundër vendimeve të Gjykatës Administrative.

1.3.3. Parimet kushtetuese të gjykatave

Parakusht për bashkëpunim ndërkombëtar në çështjet penale është **harmonizimi i legjislacionit** penal të Republikës së Maqedonisë së Veriut me atë që ekziston në BE. Nuk kërkohet përshtatje totale e legjislacionit, megjithatë kuadri ligjor vendas duhet të ofrojë mundësi dhe mekanizma për të lehtësuar dhe nxitur bashkëpunimin gjyqësor ndërkombëtar. Në këtë kontekst, Republika e Maqedonisë së Veriut ka nënshkruar shumicën e instrumenteve relevante të OKB-së dhe KE-së, të cilat janë të aplikueshme për statusin e vendit. Përveç kësaj, ekzistojnë edhe një sërë Memorandumesh Mirëkuptimi dhe Marrëveshje për Bashkëpunim, të cilat shtojnë qëllimin e lehtësimit dhe specifikimit të bashkëpunimit juridik ndërkombëtar. Gjithashtu, niveli i marrëveshjeve rajonale dhe dypalëshe është i gjerë.

Përkundër këtyre instrumenteve ligjore, Prokuroritë e Larta Publike (më tej e shihni me PLP) ka nënshkruar **memorandume të veçanta mirëkuptimi ose bashkëpunimi me prokuroritë** e tjera për të mundësuar bashkëpunim më të lehtë dhe më specifik ndërkombëtar lidhur me çështjet penale. Republika e Maqedonisë së Veriut është anëtare e SEPAG³⁹, e krijuar për të lehtësuar bashkëpunimin gjyqësor në hetimet dhe rastet e rëndësishme të krimeve ndërkufitare. Përveç kësaj, që nga viti 2006 Republika e Maqedonisë së Veriut është anëtare e rrjetit prokurorial të Ballkanit Perëndimor. Nga vendet e (të ashtuquajturit) Ballkanit Perëndimor, Republika e Maqedonisë së Veriut është i vetmi vend që ka nënshkruar në vitin 2010 një marrëveshje

³⁸ Enti Shtetëror i Statistikave. Treguesit e varfërisë në Laeken në 2018. Lajmi: 4.1.19.116.

³⁹ Southeast European Prosecutors Advisory Group (Shqip: Grupi Këshillues i Prokurorëve të Evropës Juglindore)

operative dhe strategjike me Eurojust-in. Kështu, një përfaqësues nga Republika e Maqedonisë së Veriut nuk është i pranishëm në Eurojust - ekziston vetëm një pikë kontakti kombëtare dhe ende nuk është krijuar një zyrë e Republikës së Maqedonisë së Veriut për të thelluar bashkëpunimin me Eurojust. Veçanërisht PLP-ë⁴⁰ për krimin e organizuar ka një bashkëpunim intensiv dhe dinamik me oficerët e huaj ndërlidhës të policisë me bazë brenda apo jashtë vendit, gjë që stimulon dhe lehtëson edhe më shumë bashkëpunimin ndërkombëtar.

Parimet kushtetuese që lidhen me gjykatat përfshijnë pavarësinë gjyqësore, barazinë paraligjit dhe drejtësinë e përfaqësueshme. Këto parime mbrojnë integritetin dhe funksionimin e pavarur të sistemit gjyqësorë.

Pavarësia Gjyqësore: Gjykatat duhet të jenë të pavarura dhe të lira nga ndikimet e jashtme që mund të ndikojnë në vendimet e tyre⁴¹.

Barazia para ligjit: të gjithë duhet të trajtohen në mënyre të barabartë para ligjit, pa diskriminim në aksesin dhe përballjen para drejtësisë⁴².

Drejtësia e përfaqësueshme: gjykatat duhet të sigurojnë drejtësi të përfaqësueshme dhe të konsiderojnë të gjitha argumentet dhe faktet relevante në procesin e vendimmarrjes.

⁴⁰ Prokuroritë e Larta Publike

⁴¹ Kushtetuta e RMV Numër 08-4642/1, Neni 98

⁴² Kushtetuta e RMV Numër 08-4642/1, Neni 9

KAPITULLI II: LEGJISLACIONI, PROCEDURA DHE PRAKTIKA NË RMV

2.1. Ligji për gjykatat

Sipas nenit 51 të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë⁴³, ligjet duhet të jenë në pajtim me Kushtetutën, kurse të gjitha rregullimet tjera me Kushtetutën dhe ligjet. Të gjithë janë të detyruar të respektojnë Kushtetutën dhe ligjet. Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë është një kushtetutë e kodifikuar që përshkruan sistemin e qeverisjes së vendit dhe të drejtat themelore të njeriut e miratuar në Kuvendin e Maqedonisë më 17 nëntor 1991. Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë është dokumenti më i lartë juridik – “lex eprori”, të gjitha aktet tjera në shtet duhet të jenë në përputhje me dispozitat e këtij akti.

Kur bëhet fjalë nëse rregulloret miratohen pa vonesë kur kërkohet nga legjislacioni, neni 52 i Kushtetutës parashikon që ligjet dhe aktet nënligjore të botohen para se të hyjnë në fuqi dhe ligjet dhe rregulloret e tjera të botohen në “Gazetën Zyrtare të Republikës së Maqedonisë” jo më vonë se shtatë ditë nga dita e miratimit të tyre. Ligjet hyjnë në fuqi më së shpejti në ditën e tetë nga dita e publikimit, dhe përjashtimisht, siç e përcakton Kuvendi, në ditën e publikimit. Në përputhje me dispozitat e Kushtetutës, ligjet shpallen me dekret. Vendimin për shpalljen e ligjeve e nënshkruajnë Presidenti i Republikës dhe Kryetari i Kuvendit.⁴⁴ Në nenin 80 shkruhet se ekzekutimi i akteve individuale juridikisht të vlefshme të miratuara në bazë të një ligji, rregulloreje ose akti tjetër të përgjithshëm që shfuqizohet me vendim gjykate nuk mund të lejohet ose zbatohet dhe nëse përmbarimi fillon, do të të ndalet.

Neni 2 i Ligjit për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë përcakton se “Qeveria e Republikës së Maqedonisë si bartëse e pushtetit ekzekutiv është institucion i Republikës së Maqedonisë që i kryen punët e veta në mënyrë të pavarur në kuadër të Kushtetutës, ligjeve dhe marrëveshjet ndërkombëtare të ratifikuara, dhe në bazë të parimeve të transparencës, efikasitetit dhe mbrojtjes së të drejtave dhe lirive të njeriut”. Qeveria dhe institucionet e tjera të pushtetit ekzekutiv kanë për detyrë ligjore të punojnë në përputhje me Kushtetutën dhe ligjet në Republikën e Maqedonisë.

⁴³ Kushtetuta e RMV Numër 08-4642/1, Neni 51

⁴⁴ Sipas nenit 79 të Rregullores së punës së Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Maqedonisë: “Vendimi i Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Maqedonisë me të cilin shfuqizohet ose anulohet ligji, rregullorja ose akti tjetër i përgjithshëm prodhon efekt juridik nga ditën e publikimit në “Gazetën Zyrtare të Republikës së Maqedonisë”.

Sipas nenit 11 të Rregullores së Gjykatës Kushtetuese të Republikës së Maqedonisë “Procedura për vlerësimin e kushtetutshmërisë së ligjit dhe kushtetutshmërisë dhe ligjshmërisë së rregullores ose aktit tjetër të përgjithshëm inicohet me vendim të Gjykatës Kushtetuese për me rastin e një nisme të paraqitur”. Në përputhje me nenin 12, çdokush mund të paraqesë iniciativë për fillimin e procedurës për vlerësimin e kushtetutshmërisë së ligjit dhe kushtetutshmërisë dhe ligjshmërisë së një rregulloreje ose akti tjetër të përgjithshëm. Neni 13 parasheh se parashtruesi i nismës dhe parashtruesi i aktit të kontestuar janë pjesëmarrës në procedurën para Gjykatës Kushtetuese. Në nenin 14 “Gjykata Kushtetuese mund të fillojë procedurë për vlerësimin e kushtetutshmërisë së ligjit, përkatësisht kushtetutshmërisë dhe ligjshmërisë së një rregulloreje ose akti tjetër të përgjithshëm. Me rastin e shqyrtimit të kushtetutshmërisë së ligjit, përkatësisht kushtetutshmërisë dhe ligjshmërisë së një rregulloreje ose akti tjetër të përgjithshëm, Gjykata Kushtetuese mund të vlerësojë kushtetutshmërinë dhe ligjshmërinë dhe dispozitat e rregullores ose të aktit tjetër të përgjithshëm që nuk kontestohen në iniciativë”. Sipas nenit 86, vendimet e Gjykatës Kushtetuese merren nga parashtruesi i ligjit, i rregullores tjetër ose i aktit të përgjithshëm që shfuqizohet ose shfuqizohet me vendim gjykatë. Vendimet me të cilat gjykata vendos për mbrojtjen e të drejtave dhe lirive të përcaktuara me Kushtetutë i merr institucioni ose organizata që ka nxjerrë aktin individual që është anuluar me vendim të gjykatës, përkatësisht organi ose organizata që ka marrë përsipër veprimin që

Gjykata Kushtetuese e monitoron ekzekutimin e vendimeve të saj dhe, nëse është e nevojshme, kërkon nga Qeveria e Republikës së Maqedonisë që të sigurojë zbatimin e tyre (neni 87). Shqyrtimi i pajtueshmërisë së akteve dhe vendimeve është rregulluar me Rregulloren e Kuvendit të Republikës së Maqedonisë në nenin 160.⁴⁵

Kompetencat e autoriteteve publike në Maqedoni janë të përcaktuara me Kushtetutë dhe me ligje, rregullore, akte nënligjore dhe rregullore të veçanta. Funksionimi i tyre është përcaktuar ligjërisht përmes Ligjit për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë⁴⁶, Ligjit për Kuvendin e Republikës së Maqedonisë⁴⁷, Ligjit për Vetëqeverisje Lokale⁴⁸ dhe normave të veçanta juridike

⁴⁵ “Nëse trupi i rregullt punues dhe Komisioni ligjvënës konstatojnë se disa dispozita të projektligjit, kur miratimi i amendamenteve në leximin e dytë janë në kundërshtim me njëri-tjetrin ose nuk janë në përputhje me Kushtetutën ose ligjet tjera, për këtë e informojnë Kuvendin dhe propozojnë zgjidhjet e mundshme”.

⁴⁶ Ligji për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë ("Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë" numër 59/2000, 12/2003, 55/2005, 37/2006 dhe 115/2007)

⁴⁷ Ligji për Kuvendin e Republikës së Maqedonisë së Veriut ("Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë" numër 59/2000, 12/2003, 55/2005, 37/2006 dhe 115/2007)

për institucionet tjera publike. Sipas nenit 8, paragrafi 4 i Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, ndarja e pushteteve bëhet në pushtetin legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor. Sipas nenit 110 të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, Gjykata Kushtetuese vendos nëse ka konflikt të kompetencave ndërmjet bartësve të pushtetit ligjvënës, ekzekutiv dhe gjyqësor. Vendimi për konfliktin e kompetencave të institucioneve qendrore dhe njësisive të vetëqeverisjes vendore, si dhe vendos për rastet e shkarkimit të Presidentit të Republikës.

Megjithatë, duhet theksuar se në shumë raste aktet e ndërmarra nga autoritetet publike vënë në pikëpyetje përputhshmërinë e një veprimi të tillë me ligjin, apo edhe me aktin më të lartë juridik, Kushtetutën. Shembull i freskët për këtë është e ashtuquajtura Marrëveshja e Prespës⁴⁹ me të cilën, siç tha qeveria, duhet të zgjidhet kontesti i emrit me Greqinë. Megjithatë, Marrëveshja e Prespës kritikohet në shumë aspekte. Së pari, akti i vetëm i nënshkrimit të marrëveshjes nga Ministri i Punëve të Jashtme është parë si i kundërligjshëm dhe jo në përputhje me Kushtetutën, pasi që marrëveshjet ndërkombëtare (me ligj) nënshkruhen nga Presidenti i Republikës së Maqedonisë (neni 119 f. 1). Sipas paragrafit 2 të të njëjtit nen, Qeveria (në këtë rast Ministri i Punëve të Jashtme) mund të lidhë marrëveshje ndërkombëtare, por vetëm në raste të veçanta kur kjo është e përcaktuar në mënyrë specifike me ligj. Së dyti, marrëveshja parashikonte që të organizohej një referendum konsultativ me qëllim që qytetarët të thonë fjalën e tyre për këtë marrëveshje, gjegjësisht nëse e mbështesin marrëveshjen apo jo. Gjyqtarja e Gjykatës Kushtetuese, Elena Gosheva, ka shprehur dyshime për ligjshmërinë e procedurës, duke thënë se pyetja e referendumit është konfuze për qytetarët, pasi ka dhënë tri përgjigje të ndara. Për më tepër, meqë pyet se a e përkrahni anëtarësimin në NATO, nëse NATO trajtohet si aleancë ushtarake, atëherë sipas Kushtetutës, qytetarët duhet të vendosin për këtë me referendum të detyrueshëm.

Përkundër faktit se ndarja e pushteteve është e përcaktuar në Kushtetutë dhe e rregulluar më tej me ligje dhe akte nënligjore, shpeshherë ka raste kur dispozitat e ligjit nuk respektohen plotësisht.

⁴⁸ Ligji për Qeverisjen Lokale të Maqedonisë së Veriut ("Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë" numër 61/2004, 96/2004, 67/2007, 156/2009, 47/11, 192/15, 209/18 dhe Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut" numër 244/19)

⁴⁹ U arrit më 17 qershor 2018 midis Greqisë dhe Maqedonisë së Veriut për të zgjidhur konfliktin ndërmjet tyre rreth emrit të Maqedonisë së Veriut.

2.2 Ligji për parandalim të korrupsionit dhe konfliktit të interesave (12/19)

Ky ligj rregullon masat dhe aktivitetet për parandalimin e korrupsionit në ushtrimin e pushtetit, autorizimet publike, detyrën zyrtare dhe politikën, masat dhe aktivitetet për parandalimin e konfliktit të interesave, masat dhe aktivitetet për parandalimin e korrupsionit në ndërmarrjen e veprimtarive me interes publik me ligj. subjektet që kanë të bëjnë me ekzekutimin e autorizimeve publike. Për zbatimin e këtyre masave është kompetent Komisioni Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit. Ky tekst parashtrohet më tej të gjitha çështjet e nevojshme në lidhje me themelimin dhe funksionet e këtij organi shtetëror. Parimi i ligjshmërisë, parimi i integritetit, parimi i barazisë, parimi i publicitetit, parimi i mbrojtjes dhe përgjegjësisë janë të njohura me këtë ligj.

Procesi i zbatimit të parimeve të sundimit të ligjit në Maqedoni është përballur me shumë sfida gjatë viteve të fundit. Edhe pse në përgjithësi ekziston kuadri ligjor dhe institucional, zbatimi dhe praktikimi i parimeve të sundimit të ligjit ka qenë në luhataje. Pas skandalit të përgjimeve, duke qenë se janë ekspozuar shumë mangësi në fushën e sundimit të ligjit, grupi i ekspertëve i udhëhequr nga Reinhart Priebe, ka analizuar situatën në Maqedoni dhe ka përgatitur një raport në të cilin grupi është fokusuar në fushën ku veprimet urgjente për është e nevojshme ndërhyrja.

Në përgjithësi, rekomandimet theksonin se qeverisja demokratike, sigurimi i transparencës në çështjet publike, garantimi i lirisë së medias si dhe lufta kundër korrupsionit duhet të sigurohen si objektiva kryesore në vend. Sa i përket korrupsionit, ai mbetet ende një sfidë kryesore në shoqëri, duke pasur parasysh përhapjen e tij dhe mangësitë e institucioneve për të trajtuar me efektivitet këtë problem. Përveç kësaj, mungon vullneti politik në nivelin më të lartë për zbatimin e dokumenteve kyçe strategjike dhe planeve të veprimit për reduktimin e suksesshëm të praktikave korruptive në shoqëri. Zbatimi i vendimeve të gjykatës është ende një problem madhor, i cili minimizon çdo përpjekje të rëndësishme të ndërmarrë nga palët përkatëse të interesit.

Në kuadër të objektivit strategjik specifik “Rritja e shtypjes së korrupsionit”, në fushën “Organet e drejtësisë dhe procedimi i tyre”, duke pasur parasysh mbrojtjen e të drejtës për gjykim të drejtë përpara një gjykatë të pavarur dhe të paanshme, janë parashikuar një sërë masash për të përcaktuar kriteret për emërimin, përzgjedhjen, ngritjen në detyrë dhe shkarkimin e gjyqtarëve dhe prokurorëve publikë, përmirësimin e kodeve etike dhe tejkalimin e dobësive në shpërndarjen

e rasteve gjyqësore. Shumica e masave të parashikuara janë zbatuar apo janë ndërmarrë aktivitete për zbatimin e tyre apo për realizimin e synimeve të tyre me aktivitetet e parashikuara në Strategjinë për Reformën e Sektorit Gjyqësor për periudhën 2017-2022. Gjithashtu, duke marrë parasysh rolin e sinjalizuesve në mbrojtjen e interesit publik, parashihet që të kryhen aktivitete për ngritjen e vetëdijes për sinjalizimin dhe mbrojtjen e sinjalizuesve të përcaktuar me Ligjin për mbrojtjen e sinjalizuesve duke marrë parasysh nevojën për ngritjen e vetëdijes për dëmshmëria e korrupsionit përmes procesit arsimor, pas zbatimit të suksesshëm të projektit të edukimit kundër korrupsionit për nxënësit e arsimit fillor, nën objektivin strategjik specifik "Rritja e pjesëmarrjes së publikut në luftën kundër korrupsionit dhe konfliktit të interesit", fusha "Rëndësia e arsimit". në Luftën kundër Korrupsionit”, Komisioni Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit ka zhvilluar projektin “Edukimi antikorrupsion për nxënësit e shkollave të mesme”. Parashikohen përpjekje të vazhdueshme për edukimin e nxënësve të të gjitha moshave.

Sa i përket parandalimit të korrupsionit në administratën publike dhe zyrtarët e zgjedhur dhe të emëruar, Ligji për Parandalimin e Korrupsionit rregullon detyrimin për regjistrimin e pronës. Kështu, në bazë të nenit 33 paragrafi 1 të ligjit, funksionari i zgjedhur ose i emëruar, personi përgjegjës në ndërmarrje publike, institucion publik ose person tjetër juridik që disponon me kapital shtetëror, në zgjedhje ose emërim dhe më së voni brenda 30 ditëve nga dita e zgjedhjes ose e emërimit, duhet të plotësojë një pyetësor me një inventar të detajuar të pasurive të paluajtshme, sendeve të luajtshme me vlerë më të madhe, letrave me vlerë dhe të arkëtueshme dhe borxheve, si dhe pasurive të tjera që janë në posedim të tij, ose në pronësi të anëtarëve të familjarët e tij, duke treguar bazën e fitimit të pasurisë së deklaruar dhe do të noterizojë deklaratën e noterit për revokimin e mbrojtjes së sekretit bankar në lidhje me të gjitha llogaritë në bankat vendase dhe të huaja.

Sipas paragrafit 2, personi nga paragrafi 1 i këtij neni⁵⁰ ka për obligim të plotësojë pyetësorin brenda 30 ditëve pas përfundimit të funksionit. Pyetësorët i dorëzohen Komisionit Shtetëror dhe Drejtorisë së të Ardhurave Publike. Për më tepër, një funksionar i zgjedhur ose i emëruar, si dhe një person tjetër zyrtar ose personi përgjegjës në një ndërmarrje publike, institucion publik ose person tjetër juridik që disponon me kapital shtetëror që brenda tre vjetëve nga dita e përfundimit të detyrës ose detyrës do të themelojë shoqëri tregtare. ose të fillojnë të merren me veprimtari

⁵⁰ Këshilli përbëhet nga përfaqësues të qytetarëve të zgjedhur në zgjedhje të përgjithshme, të drejtpërdrejta dhe të lira me votim të fshehtë. Zgjedhja e anëtarëve të keshillit rregullohet me ligj.

fitimprurëse në zonën ku kanë punuar, janë të detyruar të njoftojnë Komisionin Shtetëror brenda 30 ditëve.

Vëmendje e veçantë iu kushtua mbledhjes dhe mbikëqyrjes së të dhënave, duke pasur parasysh se përgjimi i komunikimit ishte një nga arsyet kryesore që nxiti krizën politike në vend, pas publikimit të audio-kasetave të regjistruara nga shërbimi i sigurisë kombëtare në Ministrinë e Brendshme. nga lideri i atëhershëm i opozitës Zoran Zaev. Kështu, u bë e qartë se masat efektive që rregullojnë monitorimin e procesit të mbikëqyrjes duhet të miratohen dhe zbatohen urgjentisht. Megjithatë, përkundër rekomandimeve të qarta të grupit të ekspertëve, deri më tani, ky sektor ka ende nevojë për masa efektive dhe thelbësore për të siguruar mbikëqyrje demokratike të mbikëqyrjes. Si organ kryesor në parandalimin e korrupsionit, Komisionit Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit ende i mungojnë kapacitetet dhe burimet për të trajtuar në mënyrë efektive çështjet kryesore antikorrupsion. Është bërë njëfarë progresi në hetimin e korrupsionit dhe ndjekjen penale efektive të shkelësve, por kjo është e vërtetë vetëm për korrupsionin e nivelit të ulët, ndërkohë që korrupsioni i nivelit të lartë mbetet ende i paprekur në një masë të madhe.

2.3. Ligji për mbrojtjen e denoncuesve

Ligji për mbrojtjen e denoncuesve⁵¹, i miratuar në nëntor 2015, dhe aktet nënligjore përkatëse janë të zbatueshme nga 18 mars 2016. Ky ligj është një hap i rëndësishëm për të siguruar mbrojtjen dhe sigurinë e denoncuesve në procesin e denoncimit të aktivitetetve të paligjshme. Informacioni për kanalet për raportim të mbrojtur dhe sistemin për mbrojtjen e denoncuesve jepet në përgjigjen sipas paragrafit 4 të nenit 8 të Konventës. KSHPK-ja është e obliguar që në kuadër të raportit vjetor për punën e KSHPK-së t'i dorëzojë Kuvendit të Republikës raport të veçantë vjetor për numrin e raporteve të pranuar të denoncuesve (neni 15 i Ligjit për mbrojtjen e denoncuesve). Me fillimin e zbatimit të ligjit dhe akteve nënligjore të tij, institucionet filluan t'i dorëzojnë KSHPK-së informatat për personat e caktuar të autorizuar për pranimin e raporteve të denoncuesve. Ligji i Mbrojtjes së Denoncuesve është një ligj që ka për qëllim të ofrojë mbrojtje

⁵¹ Ligji për Mbrojtjen e Denoncuesve · “Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 196 më 10.11.2015)

dhe siguri për ata që denoncojnë aktivitete të paligjshme, korrupsion, shkelje të të drejtave të njeriut, dhe shkelje të interesave publike.

Ky ligj synon të inkurajojë denoncuesit dhe t'u ofrojë atyre mbështetje ligjore dhe procedurale për të siguruar që ata të mos jenë të rrezikuar dhe të ndihen të sigurtë në procesin e denoncimit.

Ligji i Mbrojtjes së Denoncuesve përcakton të drejtat dhe detyrimet e denoncuesve, procedurat e hetimit të trajtimit të denoncimeve, dhe masat e mbrojtjes që mund të merren për të siguruar integritetin dhe sigurinë e denoncuesve. Kjo përfshin mbrojtjen nga ndjekja penale, diskriminimi, ndëshkimi në vendin e punës, dhe shpërblimet për denoncimet e suksesshme.⁵²

Diskutimi lidhur me futjen e sistemeve të menaxhimit të përputhshmërisë dhe masave për parandalimin e korrupsionit në subjektet e sektorit privat u mbajt gjatë seminareve në kuadër të Projektit të Binjakëzimit IPA 2010 “Mbështetje për parandalimin efikas dhe luftën kundër korrupsionit” (komponenti 1, aktiviteti 1.5). Si rezultat, u përmirësua interesi i subjekteve afariste dhe shoqatave për zbatimin e Ligjit për Mbrojtjen e Denoncuesve dhe udhëzimeve përkatëse.

2.4 Ligji për organizimin dhe punën e organeve të administratës shtetërore

Ky ligj është miratuar më 15 Shkurt 2019, i cili ka për qëllim të rregullojë strukturën, organizimin dhe funksionimin e organeve të administratës shtetërore, si dhe të promovojë efikasitetin dhe llogaridhënien në shërbimin publik.

Gjendja aktuale e politikës në Maqedoninë e Veriut pasqyron periudhën e gjatë që vendi ka pritur për fazën tjetër të rrugëtimit të tij evropian. Reformat demokratike dhe politike patën kohë të maturohen dhe të hyjnë në fuqi, gjë që mund të shihet në raport. Duke filluar me demokracinë, situata e përgjithshme u vlerësua pozitivisht nga Komisioni. Referendumi konsultativ për marrëveshjen e Prespës, si dhe zgjedhjet presidenciale që pasuan u vlerësuan si të lira dhe të ndershme, pa parregullsi serioze që do të cenonin të drejtat demokratike të qytetarëve. Parlamenti u përshkrua në terma të mirë, pasi përmirësoi funksionet e tij legjislativ dhe

⁵² Ligji për mbrojtjen e denoncuesve, Gazeta zyrtare e RMV nr.196, më 10.11.2015

mbikëqyrëse si dhe rolin e tij si platformë për dialogun ndërpartiak dhe ndëretnik. Duhet pranuar që ka ende përmirësime për t'u bërë. Për shembull, aftësia e parlamentit për të monitoruar punën e qeverisë dhe mbrojtjen e të drejtave themelore duhet të përmirësohet. Megjithatë nuk ka çështje kritike me strukturën themelore të shtetit.

E njëjta gjë mund të thuhet për administratën publike të Maqedonisë së Veriut. Vendi ka bërë "përparim të mirë" për të siguruar që kjo zonë të funksionojë mirë dhe transparente. Legjislatura përkatëse është miratuar dhe një "Komision Shtetëror i Posaçëm për Parandalimin e Korrupsionit" ka punuar për të parandaluar ndikimin politik në postet e administratës publike. Ka ende punë për të bërë në këtë, veçanërisht kur bëhet fjalë për pozitat e larta të shërbimit civil. Sidoqoftë, Maqedonia e Veriut ka shkuar shumë larg nga çështja e lartpërmendur e 'kapjes së shtetit'.

Së fundi, situata me sundimin e ligjit në Maqedoninë e Veriut është përshkruar në terma pozitivë edhe në raportin e Komisionit. Ai thekson se është arritur "progres i mirë" në zbatimin e reformave të nevojshme, të cilat përmirësojnë mbrojtjen e të drejtave themelore dhe mosdiskriminimin. Gjyqësori në veçanti vlerësohej mirë, pasi 'Komisioni i Venecias' i Këshillit të Evropës 'vlerësoi përpjekjet e vazhdueshme të autoriteteve për të sjellë rregullat që rregullojnë sistemin gjyqësor në përputhje me standardet dhe praktikat ndërkombëtare'. Mbetet më shumë për t'u bërë, veçanërisht në fushën e parandalimit të korrupsionit dhe sigurimit të pavarësisë së gjykatave nga presioni politik. Megjithatë, këto rekomandime të mëtejshme kryesisht sillen rreth përpjekjeve të vazhdueshme dhe zbatimit të mëtejshëm të reformave dhe legjislacionit të ri, në vend të ndonjë mase drastike. Ashtu si Shqipëria, kjo tregon se pavarësisht nevojës për reforma shtesë gjyqësore, kjo fushë politike në Maqedoninë e Veriut duket se po ecën në drejtimin e duhur.

Në përgjithësi, Maqedonia e Veriut ka pasur një rrugëtim të gjatë drejt pozicionit të saj aktual. Ajo ka kaluar nëpër çështje masive korrupsioni në shkallë kombëtare dhe një konflikt të armatosur brenda vendit. Kjo krijoi nevojën e përfshirjes së thellë të BE-së, duke çuar në fenomenin e shtetndërtimit. Rruga e pranimit të Maqedonisë së Veriut gjithashtu është bllokuar vazhdimisht nga çështjet dypalëshe me Greqinë. Situata aktuale në Maqedoninë e Veriut është dukshëm më e mirë. Vendi ka bërë shumë përpjekje për të reformuar fushat themelore, si demokracia, administrata dhe shteti i së drejtës. Çështjet e korrupsionit, si punësimi jo i bazuar

në merita, apo ndërhyrjet politike në gjyqësor mbeten problem. Megjithatë, Maqedonia e Veriut ka kaluar nga një shtet i ‘kapur’ nga oligarkët në një demokraci funksionale. Për më tepër, ashtu si në Shqipëri, nuk ka asnjë problem për kthimin e reformave, pasi progresi është modest, por i qëndrueshëm. E gjithë kjo mbështet argumentin se shtrëngimi i vazhdueshëm i kriterëve nuk mund të justifikohet me performancën e dobët të shteteve (para)kandidate. Maqedonia e Veriut është gjykuar e gatshme për të filluar negociatat e anëtarësimit vite më parë dhe që atëherë ka bërë përparim të mëtjshëm. Prandaj, duket se ndryshimet e fundit të kriterëve janë të motivuara nga faktorë të tjerë përveç progresit të Maqedonisë së Veriut apo Shqipërisë, si natyra gjithnjë e më ndërqeveritare e BE-së së sotme.

2.5 Ligji për Qeverinë e RMV

Ligji për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë së Veriut është një ligj themelor që rregullon strukturën, funksionimin dhe përgjegjësitë e Qeverisë. Qeveria e Republikës së Maqedonisë së Veriut është organi ekzekutiv kryesor në vend, i përbërë nga Kryeministri dhe Ministrat e tjerë. Qeveria ka përgjegjësi për drejtimin e politikave shtetërore, zbatimin e ligjeve dhe menaxhimin e çështjeve të tjera të rëndësishme për vendin. Ligji për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë së Veriut është miratuar për të siguruar transparencën, llogaridhënien dhe efikasitetin në veprimtarinë qeveritare. Një aspekt tjetër i rëndësishëm i Ligjit për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë së Veriut është që ai përcakton procedurat për formimin e Qeverisë dhe përkatësinë e ministrave. Ligji gjithashtu vendos rregullat për organizimin e mbledhjeve të Qeverisë, hartimin e vendimeve dhe përgjegjësitë e kryeministrit dhe ministrave. Në mënyrë të përgjithshme, Ligji për Qeverinë ka për qëllim të sigurojë transparencën, llogaridhënien dhe efikasitetin në veprimtarinë e Qeverisë së Republikës së Maqedonisë së Veriut⁵³.

Sipas Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, sistemi politik i vendit është themeluar si demokraci parlamentare dhe përbëhet nga tri pushtete: Legjislative (Parlamenti) Ekzekutiv (Presidenti dhe Qeveria) dhe Gjyqësori. Megjithatë, sistemi i kontrolleve dhe balancave ndërmjet këtyre degëve të qeverisë ka qenë shpesh jashtë ekuilibrit pasi zakonisht dega ekzekutive, veçanërisht qeveria e udhëhequr nga kryeministri, dominon mbi Parlamentin dhe Gjyqësorin.

⁵³ Ligji për Qeverinë e RMV, Gazeta zyrtare e RMV nr. 98/19

Polarizimi politik dhe veçanërisht partiak karakterizon shoqërinë që nga pavarësia. Mirëpo, në vitet e fundit Maqedonia ka përjetuar krizë të rëndë politike dhe institucionale që filloi me zbulimin e bisedave të përgjuara nga lideri i atëhershëm i opozitës Zoran Zaev. Trazirat pas periudhës pas skandalit u qetësuan vetëm përkohësisht me ndryshimin e qeverisë, pasi mandati për formimin e qeverisë së re iu dha liderit të LSDM-së, z. Zaev, pasi koalicioni i udhëhequr nga VMRO-DPMNE nuk arriti të sigurojë një vendim. shumicë në Parlament. Megjithatë, sfidat kryesore që lidhen me procesin e reformës, veçanërisht reformat në drejtësi duket se mbeten ende të pazgjidhura.

Gjithsesi, skandali i përgjimeve zbuloi më shumë se ç'duket në sy. Krahas praktikave të dukshme korruptive në të cilat ishin përfshirë zyrtarë të lartë, dolën në sipërfaqe edhe shumë të meta sistematike të sistemit kushtetues dhe politik, i cili është grumbulluar prej dekadash. Në këtë drejtim, gjyqësori ishte më i prekur, pasi bisedat e përgjuara zbuluan nënshtrimin e tij ndaj ndikimit politik dhe partiak, klientelizmit, nepotizmit dhe praktikave të tjera korruptive që cenojnë besimin e dyshimtë të qytetarëve në sistemin gjyqësor në përgjithësi.

Për të ndërmjetësuar procesin dhe për të ndihmuar vendin të kapërcejë këtë krizë, grupi i ekspertëve i sponsorizuar nga BE, i udhëhequr nga ish-drejtori i KE-së Rienhard Priebe në vitin 2015, përgatiti një raport për situatën në vend, duke dhënë rekomandime për trajtimin e fushave problematike në shoqëria. Së pari, raporti mbështeti sundimin e ligjit si një çështje dhe prioritet qendror që duhet të forcohet në shumë fusha. Për më tepër, Raporti i Priebe-s mund të shihet si një instrument për përcaktimin e agjendës, duke qenë se ai përcakton kornizat në të cilat qeveria (e re) duhet të vendosë prioritetet e saj të procesit të reformës.

Për sa i përket asaj që u tha më sipër, Qeveria e re miratoi Strategjinë e Reformës në Drejtësi për 2017-2022 për të përballuar sfidat dhe për të nxitur procesin e reformës në dritën e procesit të anëtarësimit në BE. Në të vërtetë, forcimi i procesit të reformës është vënë në dukje si një nga prioritetet kryesore nga komisioni i BE-së në raportet e tij të progresit. Megjithatë, një vit pas miratimit të Strategjisë, duket se pavarësisht pritshmërive të larta të ngritura nga qeveria duke paralajmëruar se do të bëjë ndryshime thelbësore, strategjia dhe plani i veprimit nuk kanë arritur të japin ndonjë përmirësim të dukshëm në këtë fushë.

Sundimi i ligjit konsiderohet si një nga blloqet ndërtuese të demokracive në shoqërinë moderne, i cili siguron që të gjithë njerëzit të trajtohen në mënyrë të barabartë përpara ligjit dhe se ata mund të marrin pjesë në mënyrë efektive në procesin e vendimmarrjes. Koncepti i shtetit të së drejtës nënkupton strukturën e pushtetit politik që bazohet në respektimin e kushtetutës, ligjeve dhe akteve të tjera të miratuara nga institucionet shtetërore. Shteti i së drejtës, në këndvështrimin e konstitucionalistëve, ruan parimin e ligjshmërisë, i cili përcakton se të gjitha aktet dhe procedurat duhet të bazohen dhe të jenë në përputhje me kushtetutën si akti më i lartë juridik në shtet dhe në përputhje me ligjin. , shihet si një koncept i përgjithshëm.

Megjithatë, Sundimi i Ligjit nuk duhet të reduktohet vetëm në zbatueshmërinë formale të instrumenteve ligjore, përkundrazi, fushëveprimi i tij duhet të zgjerohet për të përfshirë konceptin e sundimit të drejtësisë, që do të thotë se shteti duhet të sigurojë mbrojtje për të gjithë qytetarët nga pushteti absolut. arbitrariteti dhe diskrecioni i atyre që sundojnë. Për më tepër, shteti duhet të sigurojë siguri juridike për të siguruar që në një vend të sundojë ligji, jo njerëzit.

Kompetencat e autoriteteve publike në Maqedoni janë të përcaktuara me Kushtetutë dhe me ligje, rregullore, akte nënligjore dhe rregullore të veçanta. Funksionimi i tyre është përcaktuar ligjërisht përmes Ligjit për Qeverinë e Republikës së Maqedonisë, Ligjit për Kuvendin e Republikës së Maqedonisë, Ligjit për Vetëqeverisje Lokale dhe normave të veçanta juridike për institucionet tjera publike. Sipas nenit 8, paragrafi 4 i Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, ndarja e pushteteve bëhet në pushtetin legjislativ, ekzekutiv dhe gjyqësor. Përkundër faktit se ndarja e pushteteve është e përcaktuar në Kushtetutë dhe e rregulluar më tej me ligje dhe akte nënligjore, shpeshherë ka raste kur dispozitat e ligjit nuk respektohen plotësisht.

Kuvendi i Republikës së Maqedonisë është organ përfaqësues i qytetarëve dhe bartës i pushtetit legjislativ në Republikën (neni 61, Kushtetuta e RM). Organizimi dhe funksionimi rregullohen me Kushtetutë dhe me Rregullore të Punës. Në thelb, sipas Kushtetutës, Kuvendit i jepet më shumë pushtet, por ai kontrollohet nga partia politike në pushtet që vjen në pushtet, e cila e manifeston kontrollin e saj përmes pushtetit ekzekutiv - qeverisë (për shembull Kuvendi miraton Kushtetutën, zgjedh dhe kontrollon politikisht Qeverinë dhe bartësit e tjerë të institucioneve publike që po ashtu i zgjedh Kuvendi i Republikës së Maqedonisë (dhe më shumë në nenin 68 të Kushtetutës).

Vitet e fundit vihet re një shkallë më e lartë e përdorimit (shfrytëzimit) të praktikës së miratimit të ligjeve me procedurë të shkurtuar. Në bazë të Rregullores së Kuvendit të Republikës së Maqedonisë (neni 178), propozuesi i ligjit mund t'i propozojë Kuvendit të diskutojë propozimin e ligjit për procedurë të shkurtuar kur (1) ai nuk është kompleks dhe gjithëpërfshirës. ligji, (2) kur i pushon vlefshmëria një ligji ose dispozitave të caktuara të një ligji ose kur (3) nuk ka harmonizim kompleks dhe të gjerë të ligjit me ligjin e Bashkimit Evropian. Procedura për miratimin e ligjeve dhe akteve tjera është e rregulluar me Rregulloren e punës së Kuvendit të Republikës së Maqedonisë. Sipas nenit 132, çdo deputet në Kuvend, Qeveri dhe së paku 10.000 zgjedhës (propozues i autorizuar i ligjit) ka të drejtë të propozojë miratimin e ligjit. Sipas nenit 133, iniciativën për kalimin e ligjit te propozuesit e autorizuar mund ta japë çdo qytetar, grup qytetarësh, institucione dhe shoqata. Iniciativa drejtuar Kuvendit u dërgohet deputetëve dhe i njoftohet parashtruesit të nismës.

2.6. Konventa Evropiane për të drejtat dhe liritë themelore të njeriut

Marrëveshjet ndërkombëtare janë burime të së drejtës, që do të thotë se individët ose subjektet e tjera të ligjit mund të thirren automatikisht në dispozitat e marrëveshjeve ndërkombëtare dhe gjykatat dhe organet administrative janë të detyruara t'i zbatojnë ato drejtpërdrejt. Marrëveshjet për të drejtat e njeriut kanë një efekt juridik më të fortë se marrëveshjet e tjera ndërkombëtare. Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore, e njohur më mirë si Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, u hap për nënshkrim në Romë më 4 nëntor 1950 dhe hyri në fuqi më 3 shtator 1953⁵⁴. Ishte instrumenti i parë që i dha fuqi disa nga të drejtat e përcaktuara në Deklaratën Universale të të Drejtave të Njeriut dhe i bëjnë ato të detyrueshme. Konventa Evropiane për të Drejtat dhe Liritë Themelore të Njeriut është një instrument juridik i rëndësishëm që vendos standardet për mbrojtjen e të drejtave të njeriut në vendet anëtare të Këshillit të Europës. Konventa Evropiane për të Drejtat dhe Liritë Themelore të Njeriut është një dokument i rëndësishëm që ka si qëllim të mbrojtë të drejtat themelore të njeriut, si të drejtën për jetë, liri, barazi, dhe lirinë e shprehjes.

⁵⁴ Kadriu, B. (2015), Mbrojtja nga diskriminimi në të drejtën ndërkombëtare dhe R.M.V, Tetovë, fq.136

Sipas sistemit origjinal, tre institucione ishin përgjegjëse për zbatimin e detyrimeve të ndërmarra nga Shtetet Kontraktuese: Komisioni Evropian i të Drejtave të Njeriut (KEDNJ), Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ) dhe Komiteti i Ministrave të Këshillit të Evropës (KMKE). Të gjitha aplikimet e paraqitura sipas Konventës nga aplikantë individualë dhe shtete kontraktuese ishin objekt i një shqyrtimi paraprak nga Komisioni, i cili vendosi nëse ato ishin të pranueshme. Nëse një ankesë shpallej e pranueshme dhe kur nuk arrihej një zgjidhje miqësore, Komisioni përpilonte një raport që përcaktonte faktet dhe shprehte një opinion jo detyrues mbi themelin e çështjes. Komisioni dhe/ose Qeveria e Shtetit në fjalë mund të vendosin më pas t'ia referojnë çështjen Gjykatës për një gjykim përfundimtar, detyrues. Nëse çështja nuk do të çohet në Gjykatë, do të vendoste Komiteti i Ministrave. Që nga miratimi i saj në vitin 1950, Konventa është ndryshuar disa herë dhe është plotësuar me shumë të drejta përveç atyre të përcaktuara në tekstin origjinal.

Të drejtat dhe liritë janë kriteret kryesore për pozitën dhe rolin e individit dhe qytetarit në shoqëri. Ato janë pjesë e historisë politike të shoqërisë, sepse janë treguesit më të mirë të karakterit të marrëdhënieve që ekzistojnë ndërmjet shtetit dhe shoqërisë, nga njëra anë, dhe shoqërisë dhe individit nga ana tjetër. Koncepti i të drejtave dhe lirive të njeriut në Kushtetutën e Maqedonisë bazohet në vlerat liberale demokratike. Synimi kryesor i Kushtetutës shprehet jo vetëm në pozicionin qendror që i jepet dispozitave për të drejtat dhe liritë e individëve dhe qytetarëve në Kushtetutë, por edhe në faktin se pothuajse një e treta e të gjitha neneve kushtetuese janë kryer këto. të drejtat dhe liritë. Kushtetuta e Maqedonisë i lidh të drejtat dhe liritë themelore të njeriut me konceptin e individit dhe qytetarit, por edhe me të drejtat kolektive të pakicave etnike me respekt të lartë të standardeve ndërkombëtare dhe përgjegjësisive të marra nga traktatet për të drejtat e njeriut. Republika e Maqedonisë është palë e shumë konventave ndërkombëtare për të drejtat e njeriut të Kombeve të Bashkuara dhe të Këshillit të Evropës, duke përfshirë edhe mekanizmat e kontrollit të krijuar për zbatimin e dispozitave⁵⁵. Një pjesë e tyre trashëgohen nga ish-federata jugosllave në bazë të nenit 5 të Ligjit kushtetues për zbatimin e Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë.

⁵⁵Ibid, fq.138

Republika e Maqedonisë ka pasur një zhvillim interesant 18-vjeçar të sistemit të saj politik dhe kushtetues demokratik. Republika e Maqedonisë ka kaluar nëpër dy faza të rëndësishme në historinë e saj moderne të pavarësisë, të cilat në fakt kanë bërë ndryshime të jashtëzakonshme në institucionet politike dhe në jetën politike. Faza e parë filloi në vitin 1991 kur u miratua Kushtetuta⁵⁶ dhe zgjati deri në të ashtuquajturin konflikt ndëretnik që ndodhi në vitin 2001. Përshkallëzimi i dhunës u shfaq në kontekstin e disa pikave të rëndësishme që do të hapnin rrugën për një të ardhme shumë më të ndritshme për vendin. Së pari, dhuna etnike u shfaq pas nënshkrimit të Marrëveshjes së Stabilizim-Asociimit (MSA) me BE-në⁵⁷. Kjo marrëveshje hapi një sërë çështjesh që do të çonin në një harmonizim të plotë të standardeve të vendit tonë me ato të BE-së në të gjitha aspektet, veçanërisht në fushën e realizimit praktik të të drejtave të njeriut. Një harmonizim i tillë do të ndikonte në statusin e kolektiviteteve dhe në ngritjen e kapaciteteve demokratike të institucioneve, gjë që do të kishte ndikim të menjëhershëm në luftën kundër korrupsionit dhe krimit të organizuar.

Pika e dytë historike e kohës, para përshkallëzimit të dhunës, ishte nënshkrimi i marrëveshjes me ish-Republikën Federale të Jugosllavisë për kufirin mes dy vendeve. Kjo praktikisht mbylli çështjen e fundit të mbetur të kufijve ndërkombëtarë me fqinjët tanë. Çështja e tretë që më duket e rëndësishme dhe që supozohej të zgjidhte disa çështje të hapura ishte regjistrimi i ardhshëm i popullsisë dhe ekonomive familjare dhe përgatitjet konkrete për të. Është dashur të realizohet në përputhje me standardet ndërkombëtare, në bashkëpunim me komunitetin ndërkombëtar dhe nën mbikëqyrjen e tij. Regjistrimi pritej që dilemat lidhur me strukturën etnike të Republikës së Maqedonisë t'i largojë nga agjenda dhe të parandalojë keqpërdorimin e mëhershëm të statistikave të motivuara politikisht.

Faza e dytë filloi pas zgjidhjes paqësore të konfliktit ndëretnik dhe miratimit të dokumentit politik i cili ishte produkt i negociatave me katër partitë më të rëndësishme politike (dy maqedonase dhe dy shqiptare etnike) me përfshirje të drejtpërdrejtë të BE-së dhe Përfaqësuesit e

⁵⁶ Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë është shpallur në Gazetën Zyrtare të Republikës së Maqedonisë 52/1991 nga 22 nëntor 1991, kur ka hyrë në fuqi dhe praktikë në sistemin juridik të Maqedonisë. Deri më tani, Kushtetuta ka pasur 31 amendamente në përmbajtjen e saj.

⁵⁷ Më 24 nëntor 2000, MSA-ja nënshkruhet në Samitin e Zagrebit, duke e bërë Republikën e Maqedonisë shtetin e parë në rajon që nënshkruan marrëveshjen. Më në fund, Maqedonia dhe BE-ja nënshkruan MSA-në në Luksemburg më 9 prill 2001, e cila hyri në fuqi më 01 prill 2004. Marrëveshja e Stabilizim Asociimit ndërmjet Komuniteteve Evropiane dhe shteteve të tyre anëtare, nga njëra pjesë, dhe ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë, nga ana tjetër, Gazeta Zyrtare e Bashkimit Evropian, vëll. 47, 20 mars 2004, fq.13–81.

SHBA-së si garantues. Ky dokument politik njihet zakonisht si Marrëveshja Kornizë e Ohrit e lidhur më 13 gusht 2001.

Për disa struktura politike në Republikën e Maqedonisë, këto pika referimi ishin shumë të rrezikshme për t'u lejuar të ndodhin. Ishte shumë e qartë se pas përfundimit me sukses të këtyre pikave, Republika e Maqedonisë do të bëhej një vend i organizuar mirë me rend juridik dhe rregulla juridike. Por, për disa subjekte politike, ky ishte skenari më i keq që mund të ndodhte. Më mirë konflikt se një Republikë e organizuar e Maqedonisë, ishin mendimet e disa liderëve. Konflikti kishte filluar.

Kushtetuta e Maqedonisë u garanton të drejta individuale dhe kolektive bashkësive, të organizuara në parimet etnike. Përderisa ky dualitet u afirmua brenda preambulës dhe në disa nene të Kushtetutës së vitit 1991, amendamentet e vitit 2001 e kanë përforcuar komponentin etnik në konceptualizimin e të drejtave kolektive. Termi kombësi është zëvendësuar me komunitete, garanci të mëtejshme u janë drejtuar me kushtetutë komuniteteve (etnike, gjuhësore dhe kulturore) dhe mekanizmat mbrojtës në procedurat e votimit dhe masat për përfaqësim proporcional dhe të drejtë⁵⁸ të komuniteteve në funksionet publike janë pohuar me kushtetutën. amendamentet. Të drejtat kolektive përfshihen në dispozitat themelore dhe të drejtat dhe liritë themelore.

Dëshiroj të përmend se edhe para përfundimit të Marrëveshjes së Ohrit⁵⁹, Kushtetuta e Maqedonisë kishte në vetvete një katalog gjithëpërfshirës të të drejtave themelore duke filluar nga neni 9 deri në 48, duke përfshirë të drejtat dhe liritë civile, kulturore, ekonomike, politike dhe sociale për të gjithë individët dhe pakicat kombëtare. Por, sipas disa opinioneve, Marrëveshja e Ohrit ishte një përgjigje ndaj pabarazive të ngulitura më parë në sistem, dhe për të tjerët ishte një marrëveshje paqësore që duhej t'i jepte fund dhunës, e nënshkruar nën kërcënimin e terrorizmit dhe ndërhyrjes ndërkombëtare. Ai shpall qëllimin e tij për të forcuar natyrën qytetare të qasjes shtet-liberale ndaj qytetarisë dhe për rrjedhojë të drejtat dhe detyrat e forta

⁵⁸ Stefan Troebst, Parathënie dhe Mirënjohje, Zbatimi i Konventës Kuadër për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare, Raporti i ECMI nr. 3, Flensburg, Qendra Evropiane për Çështjet e Minoriteteve, Gusht, 1999.

⁵⁹ Pas konfliktit ndëretnik disamujorë në Republikën e Maqedonisë, u nënshkrua Marrëveshja e Ohrit, më 13 gusht 2001. Me këtë marrëveshje, jo vetëm që u arrit ndërprerja e konfliktit, por kjo marrëveshje vendosi Kushtetutën e Maqedonisë në një bazë të re, me rregulla të posaçme me të cilat bashkësive më të vogla etnike, do t'u sigurohej një përfaqësim më i barabartë në fusha të caktuara politike dhe institucionale.

qytetare, megjithëse në realitet ka ngulitur disa nga tiparet e qasjes së ndarjes së pushtetit, pikërisht demokracinë konsensus.

Në fushën e të drejtave të njeriut, Republika e Maqedonisë respekton jo vetëm të drejtat etnike (kolektive), por edhe të drejtat dhe liritë individuale të të gjithë qytetarëve. Republika e Maqedonisë ka ratifikuar pothuajse të gjitha traktatet përkatëse për të drejtat e njeriut⁶⁰. Pra, si në shumë vende të tjera në botë, sfida kryesore qëndron sërish në zbatimin dhe funksionalizimin e këtyre standardeve, duke i bërë ato të funksionojnë në praktikë. Të gjitha të ashtuquajturat “traktate thelbësore për të drejtat e njeriut” janë ratifikuar nga autoritetet maqedonase. Duhet të theksohet se para pavarësisë së Maqedonisë në vitin 1991 shumica e konventave tashmë ishin në fuqi brenda territorit të saj, pasi ish-Jugosllavia kishte qenë shtet palë e tyre.

2.7. Shteti i ligjit dhe të drejtat themelore

Shteti i ligjit është një koncept shumë i rëndësishëm. Ai përcakton se ligji është mbi të gjitha dhe gjithë duhet t'i nënshtrohen tij. Në një shtet të ligjit, ligji zbatohet drejtësisht, pa favorizime ose diskriminim.

Kjo siguron që të drejtat dhe liritë themelore të individeve të respektohen dhe mbrohen.

Të drejtat themelore janë të drejtat që i takojnë secilit individ dhe janë të garantuara nga ligji. Këto të drejta përfshijnë liritë themelore si liria e shprehjes, liria e besimit, të drejtën për drejtësi të barabartë, të drejtën për jetë private, dhe shumë tjera. Shteti ka përgjegjësinë për të siguruar që këto të drejta të respektohen dhe të mbrohen për të gjithë qytetarët. Vlerat themeluese të BE-së përfshijnë sundimin e ligjit dhe respektimin e të drejtave të njeriut. Një sistem gjyqësor efektiv (i pavarur, me cilësi të lartë dhe efikas) dhe një luftë efektive kundër korrupsionit janë të një rëndësie të madhe, siç është respektimi i të drejtave themelore në ligj dhe në praktikë.

Maqedonia e Veriut ka arritur një nivel përgatitjeje / është mesatarisht e përgatitur për të zbatuar kërkesat e BE-së dhe standardet evropiane në këtë fushë. Në përgjithësi, ajo ka bërë disa përparime, duke përfshirë forcimin e pavarësisë së gjyqësorit. Zbatimi i strategjisë gjyqësore ka arritur në fazën përfundimtare dhe është duke u përgatitur një strategji e re. Ligji për Prokurorinë

⁶⁰ Për shembull, procesi i ratifikimit të CERD përfundoi më 2 tetor 1967, për CCPR më 2 qershor 1971, për CESCR më 2 qershor 1971, për CEDAW më 26 shkurt 1982, për CAT më 10 shtator 1991 dhe për CRC më 3 janar 1991 .

Publike⁶¹ vazhdoi të zbatohet në mënyrë konsistente, duke siguruar kështu përgjegjësinë për krimet që rrjedhin dhe lidhen me përgjimet e paligjshme. Kjo rezultoi veçanërisht në vendime të rëndësishme në rastet e nivelit të lartë. Komisioni Shtetëror për Parandalimin e Korrupsionit vazhdon të kryejë mandatin e tij në mënyrë proaktive. Korrupsioni mbetet i përhapur në shumë fusha dhe është një çështje shqetësuese. Maqedonia e Veriut vazhdon të përmbushë detyrimet e saj të përgjithshme për të drejtat themelore, por ka sfida në zbatimin e legjislacionit ekzistues. Buxheti i shtuar i Zyrës së Avokatit të Popullit i ka mundësuar asaj që të rekrutojë staf të specializuar, në mënyrë që të përmbushë më mirë rolin e saj. Është thelbësore që të përfundojë emërimi i gjatë i anëtarëve të organeve të pavarura dhe rregullatore, bazuar në merita. Pavarësia funksionale e organeve të të drejtave të njeriut duhet të garantohet në çdo kohë, duke përfshirë shpërndarjen e burimeve të mjaftueshme financiare për t'u mundësuar atyre të kryejnë siç duhet mandatin e tyre. Situata në burgje mbetet dramatike. Zgjidhjet sistematike për përmirësimin e kushteve të paraburgimit duhet të zbatohen me urgjencën më të madhe. Liria e shprehjes dhe pikëpamjet pluraliste vazhduan të lulëzojnë, por sfidat mbeten. Vendi ka nevojë për një strategji për reforma të mëtejshme në media, e përpunuar me mbështetjen e të gjithë aktorëve përkatës.

Sistemi gjyqësor i Maqedonisë së Veriut ka arritur një nivel të përgatitjes / është mesatarisht i përgatitur. Është arritur njëfarë progresi në fushën e gjyqësorit, nëpërmjet zbatimit të qëndrueshëm të strategjisë së reformës në drejtësi, duke adresuar më tej rekomandimet e bëra nga Komisioni i Venecias dhe Grupi i Ekspertëve të Lartë për çështjet sistematike të sundimit të ligjit. Përgatitja e një strategjie të re të reformës në drejtësi ka filluar, në mënyrë gjithëpërfshirëse, duke u mbështetur në mësimet e nxjerra nga ajo e mëparshme. Zbatimi i planit të veprimit të përditësuar për strategjinë e reformës në drejtësi ka vazhduar, por duhet të bëhet më sistematik. Gjyqësori ka treguar përkushtimin e tij për të mbrojtur integritetin dhe pavarësinë e tij. Ritmi i zbatimit të strategjive të burimeve njerëzore për gjyqësorin dhe prokurorinë duhet të rritet. Institucionet gjyqësore kanë zbatuar në mënyrë të vazhdueshme rregullat e reja për emërimin, ngritjen në detyrë, disiplinimin dhe shkarkimin e gjyqtarëve dhe prokurorëve. Promovimet në gjykatat më të larta u përballën me vonesë dhe pensionet e planifikuara ulën më tej numrin e gjyqtarëve dhe prokurorëve. Këshilli Gjyqësor dhe Këshilli i Prokurorëve Publik

⁶¹ Sipas nenit 106 të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, Prokuroria Publike përcaktohet si organ i vetëm dhe i pavarur shtetëror që i ndjek autorët e veprave penale dhe të veprave të tjera të dënueshme me ligj, e po ashtu kryen edhe punë të tjera të përcaktuara me ligj. Prokuroria Publike i kryen funksionet e saj në bazë dhe në kuadër të Kushtetutës dhe ligjit. Neni i njëjtë e përcakton edhe emërimin dhe shkarkimin e Prokurorit Publik nga ana e Kuvendit me një mandat prej gjashtë vjetësh.

vazhduan zbatimin e planeve strategjike. Çdo projektligj i ri për Akademinë për Gjyqtarët dhe Prokurorët duhet ta mbajë Akademinë si pikën e vetme hyrëse në gjyqësor dhe prokurori dhe duhet të sigurojë që qasja në këto profesione të jetë e drejtë dhe transparente. Është punuar për përmirësimin e sistemit softuerik me qëllim zbatimin e dispozitave të Ligjit për menaxhimin e rrjedhës së lëndëve për shpërndarje automatike dhe të rastësishme të lëndëve nëpër gjykata, përmes sistemit të automatizuar informativ për menaxhimin e lëndëve gjyqësore.

Zbatimi i strategjisë për reformën në drejtësi (2017-2022) ka hyrë në fazën përfundimtare dhe është përgatitur një raport vlerësimi për zbatimin e strategjisë. Gjetjet e tij do të duhet të ushqehen me përgatitjen e strategjisë së re për reformën në drejtësi për periudhën 2023-2027, e cila filloi në shtator 2022. Këshilli për Monitorimin e Zbatimit të Reformës në Drejtësi u takua dy herë gjatë periudhës raportuese, në dhjetor 2021 dhe prill 2022 dhe miratoi raportin vjetor të zbatimit 2021. Disa masa legislative mbeten në pritje në Kuvend, duke përfshirë një projektligj të ri për procedurën civile.

KAPITULLI III: ANËTARSIMI NË NATO DHE RRUGA DREJT ANËTARSIMIT TË SHTETIT NË BE

Me 27 Mars të viti 2020 Republika e Maqedonisë së Veriut u bë vendi i 30 i Natos. Me këtë u realizua një nga qëllimet më të rëndësishme strategjike të RMVs. Antaresimi si qëllim strategjik gjithmon ka pasur mbështetje të fuqishme nga publiku dhe koncensusi i gjere ndërpartiak, ndëretnik dhe shoqëror.

Antaresimi në NATO është kontributi më i madh për sigurinë dhe stabilitetin tonë, ajo është garanca më e mirë dhe më e fuqishme për mbrojtjen e integritetit territorial dhe sovranitetit të RMV. NATO është aleanca ushtarako-politike më e fuqishme dhe më e suksesshme në historinë e civilizimit njerzorë. Ajo është Aleancë për mbrojtjen kolektive të vendeve antare.

Me antaresim në NATO kemi bashkëpunim më të ngushtë me të gjithë fqinjët tanë të cilët janë antare të NATOS. Për Republikën e Maqedonisë së Veriut, ruajtja e paqës dhe stabilitetit në ballkanin perëndimor është një nga prioritet kryesore të politikës së jashtme, e cila do të thotë që tani edhe RMV është përgjegjëse për ruajtjen e paqës, sigurisë dhe stabilitetit.

Më 6 shkurt 2019 në selinë e NATOS në Bruksel, të gjithë përfaqësuesit e 29 vendeve antare të NATOS, në prani të sekretariatit të përgjithshëm të NATOS dhe ministrit të punëve të jashtme e nënshkruan protokollin e antaresimit të RMV në Aleancë⁶².

SAMITI I NATOS NË MADRID

Ky Samit ishte Unik dhe historik. I mbajtur 28-30 qershor 2022.

Maqedonia e Veriut në këtë Samit u përfaqësua me një delegacion nacional. Ky samit e përcaktoi drejtimin strategjik të NATOS për të ardhmen duke siguruar se aleanca të vazhdoj t'ju përshtatet ndryshimeve në botë dhe t'i mbaj qytetarët e saj të sigurt.

ANTARËSIMI NË BE

Antaresimi i Maqedonisë së Veriut në RMV edhe më tej paraqet qëllim strategjik për RMV.

Prioritet kryesor është fillimi i negociatave për qasje në BE sa më shpejt të jetë e mundur.

Në dhjetor të vitit 1995 Republika e Maqedonisë së Veriut vendosi marrëdhënie diplomatike me BE.

⁶² <https://www.mfa.gov.mk/sq/page/7/an%C3%ABtar%C3%ABsimi-n%C3%AB-nato> Tetor, 2023

Në prill të vitit 1997 u nënshkrua një marrëveshje për bashkëpunim me të atëhershmen Komuniteti Evropian.

Ndërsa, në Prill të vitit 2001 u nënshkrua marrëveshja për stabilizim dhe asociacion, e cila vendosi themelet për bashkëpunim të thelluar dhe strukturor në fusha të shumta dhe hyri në fuqi në vitin 2004. Një vit më vonë vendi mori statusin vend-kandidat për antarësim në BE ⁶³.

Republika e Maqedonisë së Veriut paraqiti kërkesën e saj për antaresim në vitin 2004. Trembedhjet vjet pas pavarësisë së saj nga Jugosllavia. Antarësimi i Maqedonisë në BE është një qështje shumë aktuale dhe një proces shumë i rëndësishëm nëpër të cilën kalon Republika e Maqedonisë së Veriut. Republika e Maqedonisë së Veriut duhet të vazhdoj zbatimin e reformave politike, ekonomike dhe ligjore në përputhje me standardet e BE-së. e cila përfshin forcimin e shtetit ligjor , luftën kundër krimit dhe korrupsionit , përmirësimin e administratës publike dhe promovimin e lirisë dhe të drejtave themelore të njeriut. Ndër të tjera Republika e Maqedonisë së Veriut duhet të fokusohet në forcimin e institucioneve demokratike duke siguruar pavarësinë dhe efektivitetin e tyre, e cila përfshin promovimin e lirisë së medias, promovimin e pavarësisë gjyqësore, dhe promovimin e një shoqërie civile të fuqishme. Republika e Maqedonisë së Veriut është një nga 8 vendet antare candidate aktuale në BE s'bashku me Shqipërinë, Bosnje-Hercegovinën, Moldavinë, Sërbinë, Turqinë dhe Ukrainën⁶⁴.

3.1. Shprehja e qëllimit për anëtarësim

Qëllimi i shteteve që kërkojnë anëtarësim në Bashkimin Evropian (BE) mund të ndryshojë në varësi të rrethanave dhe aspiratave të tyre specifike. Megjithatë, ka disa objektiva të përbashkëta që shtetet kanë përgjithësisht kur shprehin synimin e tyre për anëtarësim në BE:

Përfitimet ekonomike: Një nga motivimet kryesore për shtetet që kërkojnë anëtarësimin në BE janë avantazhet e mundshme ekonomike që sjell. Qasja në tregun e vetëm të BE-së, i cili përfshin mbi 450 milionë konsumatorë, mund të sigurojë rritje të mundësive tregtare, investimeve të huaja dhe rritjes ekonomike. Anëtarësimi mund të çojë gjithashtu në harmonizimin e politikave

⁶³ <https://www.mfa.gov.mk/sq/page/7/an%C3%ABtar%C3%ABsimi-n%C3%AB-nato>, Tetor 2023

⁶⁴ <https://www.mfa.gov.mk/sq/page/6/an%C3%ABtar%C3%ABsimi-n%C3%AB-be>, Tetor 2023

ekonomike, harmonizimin e rregulloreve dhe pjesëmarrjen në programet e financimit të BE-së, të cilat të gjitha mund të kontribuojnë në zhvillimin dhe prosperitetin e shtetit aspirant anëtar.

Stabiliteti dhe siguria politike: Anëtarësimi në BE shihet si një mënyrë për të rritur stabilitetin politik dhe sigurinë për shtetet aspirante anëtare. BE-ja promovon demokracinë, sundimin e ligjit dhe respektimin e të drejtave të njeriut, dhe anëtarësimi ofron një kornizë për të përforcuar këto parime. Ai gjithashtu ofron një platformë për bashkëpunim dhe veprim kolektiv për çështje të tilla si siguria, mbrojtja dhe sfidat ndërkufitare si terrorizmi, krimi i organizuar dhe migrimi.

Bashkëpunimi dhe Integrimi Rajonal: Shumë shtete aspirojnë t'i bashkohen BE-së për të nxitur bashkëpunimin dhe integrimin më të ngushtë rajonal. Duke u bërë anëtarë të BE-së, shtetet mund të marrin pjesë në mënyrë aktive në formësimin e politikave rajonale, proceseve të vendimmarrjes dhe të kontribuojnë në zhvillimin e përgjithshëm të Bashkimit Evropian. Anëtarësimi në BE u lejon shteteve aspirante të bashkëpunojnë me shtetet e tjera anëtare për sfidat e përbashkëta dhe të punojnë drejt qëllimeve të përbashkëta, duke promovuar stabilitetin dhe unitetin brenda Evropës.

Ndikimi dhe pjesëmarrja në vendimmarrje në BE: Anëtarësimi në BE u siguron shteteve aspirante një zë dhe një vend në tryezë në proceset vendimmarrëse të BE-së. Ata mund të marrin pjesë në institucionet e BE-së, si Komisioni Evropian, Parlamenti Evropian dhe Këshilli i Bashkimit Evropian, ku mund të kontribuojnë në formësimin e politikave, legjislacionit dhe iniciativave të BE-së. Kjo u lejon shteteve aspirante të kenë një fjalë të drejtpërdrejtë në çështjet që prekin ata dhe qytetarët e tyre, duke siguruar që interesat e tyre të merren parasysh.

Shkëmbimi kulturor dhe social: Anëtarësimi në BE ofron mundësi për shkëmbim kulturor dhe social, duke nxitur mirëkuptimin dhe bashkëpunimin midis shteteve anëtare. Ai u lejon qytetarëve të shteteve aspirante të përfitojnë nga liria e lëvizjes brenda BE-së, duke u mundësuar atyre të studiojnë, punojnë dhe jetojnë në shtete të tjera anëtare. Kjo lehtëson shkëmbimin e njohurive, ideve dhe diversitetit kulturor, duke promovuar ndjenjën e identitetit dhe solidaritetit evropian.

Është e rëndësishme të theksohet se çdo shtet anëtar aspirues mund të ketë prioritetet dhe synimet e veta unike kur kërkon anëtarësimin në BE. Procesi i anëtarësimit në BE përfshin një vlerësim të plotë të gatishmërisë së kandidatit për të përmbushur kriteret politike, ekonomike dhe ligjore të BE-së. Negociatat dhe reformat e ndërmarra gjatë këtij procesi synojnë të sigurojnë që shteti anëtar aspirues të përputhet me vlerat, parimet dhe standardet e BE-së, duke nxitur një partneritet të fortë brenda Bashkimit Evropian.

Mbështetja për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian (BE) dhe procesin e anëtarësimit të saj ka qenë temë e një sërë anketash të opinionit publik. Megjithatë, shumica e këtyre anketave janë kryer në baza ad hoc dhe ato rrallë janë përshtatur në një kornizë metodologjike gjatësore dhe të qëndrueshme. Ekziston një mungesë e dukshme e bazave të të dhënave të unifikuara që do të ofronin kërkime të përsëritura të opinionit publik, të cilat do të masnin qëndrimet e publikut përmes një kuadri metodologjik të përgjithësuar dhe koherent përgjatë periudhave kohore shumëvjeçare. Me qëllim të plotësimit të këtij boshllëku, Instituti për Demokraci “Societas Civilis” - Shkup dhe Fondacioni Konrad Adenauer në vitin 2014 iniciuan krijimin e një baze të dhënash gjatësore për mbështetjen publike për procesin e anëtarësimit në BE dhe anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në BE, e cila do të realizohej. nëpërmjet anketave vjetore të opinionit publik bazuar në një metodologji koherente dhe matje të pyetjeve identike. Kjo bazë e të dhënave fokusohet në dy dimensionet e opinionit publik për procesin e anëtarësimit të Maqedonisë në BE, të cilat trajtohen në çdo anketë vjetore, dhe matja e të cilave merret me përdorimin e baterive identike të pyetjeve të anketës.

Dimensioni i parë synon të përcaktojë tendencat e përgjithshme të mbështetjes publike për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në BE. Qëllimi i dytë është të përcaktohen përcaktuesit e një mbështetjeje të tillë përmes një analize afatgjatë të ndikimit të tre faktorëve: racionalistutilitar, të bazuar në identitetet dhe sinjale nga elitat politike dhe partitë politike. Një grumbullim i tillë i të dhënave të krahasueshme hap rrugën për vendosjen e analizave më serioze gjatësore të mbështetjes për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në BE. Për më tepër, si shtesë e këtij dizajni të unifikuar, çdo hulumtim vjetor inspekton më tej opinionin publik mbi procesin e integritetit në BE, duke shqyrtuar tema aktuale, specifike për periudha kohore konkrete.

Pika fillestare e kësaj qasjeje janë gjetjet e monografisë “Opinionit publik dhe anëtarësimi i Maqedonisë në Bashkimin Evropian (2004-2014)”, botuar në vitin 2014⁶⁵, e cila në të njëjtën kohë përfshin të dhënat nga anketa e opinionit publik të kryer në 2014, dhe paraqet një pikë referimi metodologjike për të gjitha rezultatet e mëvonshme kërkimore. Ky studim gjithëpërfshirës realizoi dy objektiva. Së pari, ai përcaktoi trendet e përgjithshme të mbështetjes për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në BE, duke vënë në dukje një korrelacion midis dinamikës së mbështetjes për anëtarësimin në Bashkimin Evropian dhe zhvillimit të procesit të anëtarësimit të Maqedonisë në BE, i manifestuar në dy intervale kohore: 2004-2009 si periudhë e mbështetje konsistente dhe jashtëzakonisht e lartë dhe 2010-2014 si periudhë e rënies graduale të mbështetjes për anëtarësimin në BE. Së dyti, studimi krijoi një model analitik të përcaktuesve të mbështetjes për anëtarësimin në BE përmes ndërveprimit të tre faktorëve të formimit të qëndrimit publik: racionalist-utilitar, të bazuar në identitetet dhe sinjale nga partitë politike. Kuadri racionalist-utilitar supozon rëndësinë e llogaritjes së përfitimeve materiale si faktorin kryesor për formimin e qëndrimeve të individëve për mbështetjen e procesit të integritit evropian. Në këtë kontekst, mbështetja mund të bazohet në perceptimet aktuale ose të ardhshme mbi përfitimet personale ose shoqërore nga anëtarësimi në Bashkimin Evropian.

Nga ana tjetër, mbështetja për procesin e integritit evropian mund të jetë edhe rezultat i ndikimit të faktorëve të identitetit dhe vlerave që formojnë botëkuptimin e individit, i cili rrjedhimisht është baza e formimit të qëndrimit të individit. Kështu, shkalla e vetëidentifikimit kombëtar dhe ndjenja e kërcënimit kulturor manifestohen si faktorë kryesorë për ndryshimin e qëndrimeve. Së fundi, formimi i qëndrimeve publike ndaj anëtarësimit në Bashkimin Evropian mund të jetë edhe rezultat i ndikimit të sinjaleve nga partitë politike të cilat janë të afta t'u imponojnë mbështetësve qëndrimet e tyre për çështje të rëndësishme sociale. Pra, supozohet se variacioni i mbështetjes për procesin e integritit evropian varet nga homogjeniteti i qëndrimeve të partive politike për këtë çështje.

Shenjat e partive politike si një përcaktues i mbështetjes për anëtarësimin në BE mbështeten në supozimin se për shkak të deficiteve informative për procese komplekse siç është anëtarësimi në BE, simpatizantët e partive politike formojnë opinionet e tyre për ato procese në përputhje me qëndrimet zyrtare (për ato procese) të partisë dhe udhëheqjes së partisë që ndjekin. Analiza

⁶⁵ “Opinionit publik dhe anëtarësimi i Maqedonisë në Bashkimin Evropian (2004-2014)”, botuar në vitin 2014

gjatësore e perceptimeve të simpatizantëve partiakë për procesin e integritimeve evropiane në përgjithësi konfirmon ndikimin e sinjaleve partiake në formimin e qëndrimeve për anëtarësimin në BE tek simpatizantët e partive më të mëdha në Maqedoninë e Veriut.

3.2. Kriteret e anëtarësimin në BE nga shtetet

Për të anëtarësuar në Bashkimin Evropian, një vend duhet të plotësojë disa kriteret të caktuara. Këto kriteret janë të njohura si Kriteret e Kopenhagës dhe përfshijnë:

1. Stabilitetin e institucioneve demokratike, shtetin e ligjit dhe respektimin e të drejtave të njeriut.
2. Ekonomi të qëndrueshme e tregut dhe aftësi për të përballuar konkurrencën dhe presionin e tregut të brendshëm të BE-së.
3. Aftësi për të marrë pjesë në Unionin Ekonomik dhe Monetar Evropian (EMU) dhe për të pranuar monedhën e përbashkët, euro.
4. Adoptimi dhe zbatim i plotë i akteve legislative të BE-së, gjithashtu i njohur si "acquis communautaire"⁶⁶.

Për të qenë një ekonomi tregu funksionale, kërkohet që një vend të ketë një sistem tregtar të hapur dhe të lirë, ku oferta dhe kërkesa janë të rregulluara nga forcat e tregut. Kjo përfshin të drejtat e pronësisë të respektuara, konkurrencën e lirë, mbrojtjen e konsumatorëve, sigurinë e kontratave dhe një ambient të favorshëm për investime. Gjithashtu, një ekonomi tregu funksionale kërkon transparencë, efikasitet në prodhim dhe shërbime, si dhe një sistem ligjor të fortë për të mbrojtur të drejtat e pronësisë dhe për të zgjidhur mosmarrëveshjet në mënyrë të drejtë dhe efektive. Për të qenë konkurrenues në Bashkimin Evropian, një vend kërkon të ketë një ekonomi të qëndrueshme të tregut dhe aftësi për të përballuar konkurrencën dhe presionin e tregut të brendshëm të BE-së. Kjo përfshin zhvillimin e një sektori të fortë të biznesit, inovacionin, investimet në infrastrukturë, zhvillimin e burimeve njerëzore të kualifikuara dhe përdorimin e teknologjisë së avancuar. Është gjithashtu e rëndësishme për vendet të përshtaten

⁶⁶ https://sq.m.wikipedia.org/wiki/Kriteret_e_Kopenhag%C3%ABs, 20.10.2023

me rregulloret dhe standardet e BE-së në fusha të ndryshme, siç janë siguria e produkteve, mbrojtja e ambientit dhe standardet e punës.

KAPITULLI IV: TË DHËNA STATISTIKORE MBI ANËTARËSIMIN E RMV NË BE

4.1. Analiza e opinionit publik për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian (2014-2021)

Mbështetja publike për anëtarësimin në BE në Maqedoninë e Veriut ka rënë gradualisht për më shumë se një dekadë. Këto prirje kanë qenë të ndërlidhura me besueshmërinë e ulët të vazhdueshme të perspektivës së anëtarësimit të vendit, e cila u shkaktua nga disa faktorë. Procesit i anëtarësimit fillimisht është ngecur nga mosmarrëveshja dhjetëvjeçare e emrit me Greqinë, e cila përfundimisht u zgjidh me negociimin dhe ratifikimin e marrëveshjes së Prespës në vitin 2019. Megjithatë, zgjidhja e mosmarrëveshjes së emrit nuk i përmbushi pritshmëritë për një përshpejtim të shpejtë të procesit të anëtarësimit në BE, pasi propozimi i Komisionit të BE-së për fillimin e negociatave të anëtarësimit me Maqedoninë e Veriut u bllokua nga kërkesat e presidentit francez Macron për një reformë në politikën e zgjerimit të BE-së për Ballkanin Perëndimor. Ndërsa miratimi i “Metodologjisë së re” për zgjerimin e BE-së nga Këshilli Evropian në mars 2020 solli optimizëm në lidhje me perspektivat e avancimit të procesit të anëtarësimit, të gjitha pritshmëritë u kompensuan shpejt nga vendimi i qeverisë bullgare në dhjetor 2020 për të bllokuar miratimi i kornizës së negociatave të BE-së me Maqedoninë e Veriut për shkak të një mosmarrëveshjeje dypalëshe të bazuar në çështjet e identitetit kombëtar. Kjo e ka çuar efektivisht besueshmërinë e procesit të anëtarësimit në vitin 2021 në një nivel të ri të ulët. Pavarësisht disa përpjekjeve nga autoritetet e të dy vendeve për të kapërcyer mosmarrëveshjen dhe për të zhblokuar fillimin e negociatave të anëtarësimit, ata nuk arritën një marrëveshje të ndërsjellë, që do të thoshte se pranimi i Maqedonisë së Veriut në BE ka mbetur efektivisht i bllokuar gjatë gjithë vitit 2021.

Kjo analizë e opinionit publik⁶⁷ për procesin e anëtarësimit të Maqedonisë në Bashkimin Evropian e kryer në vitin 2021 është vazhdimësi e hulumtimit të bërë në vitet 2014, 2016, 2017, 2018, 2019 dhe 2020. Ajo aplikon të njëjtin model teorik dhe analitik të përcaktuesve të mbështetjes për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në BE, dhe në të njëjtën kohë krahason gjetjet e saj empirike me gjetjet e anketave të mëparshme. Të dhënat primare të përdorura në këtë

⁶⁷ Damjanovski (2021): Dokument analizues i opinionit publik nr. 04/2021: Analizë e opinionit publik për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian (2014-2021) https://idsos.org.mk/wp-content/uploads/2022/02/A5_Analysis-of-public-opinion-on-North-Macedonias-accession-to-the-European-Union-2014-2021ENG-1-1.pdf

analizë vijnë nga një hulumtim i anketimit të opinionit publik i kryer në nëntor 2021 në një kampion prej 1000 të anketuarve. Kjo qasje krijon kushte për një mini analizë gjatësore të mbështetjes për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian gjatë shtatë viteve të fundit. Kështu, në përputhje me modelin analitik të krijuar më parë, ky studim fokusohet në analizimin e tendencave të përgjithshme dhe përcaktuesve bazë të mbështetjes për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian në periudhën 2014-2021.⁶⁸

Një ndryshim domethënës është i dukshëm në shpërndarjen e qëndrimeve për rëndësinë e anëtarësimin në BE (tabela 1). Ndërkohë që ka një konsistencë të fortë në vitet e kaluara në mesin e popullatës që nuk e percepton aspak anëtarësimin në BE si të rëndësishëm (16% në 2021, njësoj si një vit më parë), ka zhvendosje të dukshme të frekuencave në shkallët pozitive të rëndësisë. Kështu, në vitin 2021, gjysma e popullsisë së përgjithshme e percepton anëtarësimin në BE si shumë të rëndësishëm, 15% më shumë se një vit më parë. Për më tepër, përqindjet kumulative nga shkallët pozitive tregojnë se afërsisht 80% e popullsisë i kushton njëfarë rëndësie procesit të anëtarësimin në BE. Hendeku ndëretnik është i dukshëm edhe në këtë kategori. Për shembull, vetëm 7% e shqiptarëve etnikë e konsiderojnë anëtarësimin në BE si aspak të rëndësishme, krahasuar me 20% të maqedonasve etnikë në të njëjtën kategori. Nga ana tjetër, një përqindje shumë e lartë e të anketuarve shqiptarë etnikë (73%) e konsiderojnë anëtarësimin në BE si shumë të rëndësishëm për ta personalisht. Këtë mendim e ndajnë 41% e të anketuarve maqedonas etnikë.

Paqëndrueshmëria e shpërndarjes së qëndrimeve në lidhje me pyetjen nëse Maqedonia e Veriut është e gatshme për anëtarësim në BE konfirmohet edhe më tej me rezultatet e sondazhit të vitit 2021. Ndryshe nga perspektiva më pozitive në vitin 2020, kur pothuajse gjysma e popullsisë e konsideronte vendin të jetë gati për anëtarësim në BE; në vitin 2021 këtë opinion e ndajnë 37% e të anketuarve. Në të kundërt, ka një rritje të përqindjes së të anketuarve që besojnë se vendi nuk është gati për anëtarësim. Ndërsa ky zhvillim mund të tregojë një perceptim më të balancuar dhe objektiv për gjendjen e punëve në procesin e anëtarësimin të Maqedonisë së Veriut, mungesa e konsistencës afatgjatë në lidhje me këtë variabël nxjerr në përfundimin se në përgjithësi popullatës maqedonase i mungon një kuptim i detajuar i procesit të anëtarësimin në BE dhe të

⁶⁸ Damjanovski (2021): Dokument analizues i opinionit publik nr. 04/2021: Analizë e opinionit publik për anëtarësimin e Maqedonisë së Veriut në Bashkimin Evropian (2014-2021) https://idsos.org.mk/wp-content/uploads/2022/02/A5_Analysis-of-public-opinion-on-North-Macedonias-accession-to-the-European-Union-2014-2021ENG-1-1.pdf

kuptuarit. të vlerësimit të institucioneve të BE-së për progresin e vendit në përmbushjen e kritereve për anëtarësim.

Tabela 1-Qëndrimet për rëndësinë e anëtarësimit në BE

Sa e rëndësishme është për ju që Maqedonia e Veriut të bëhet antare e Bashkimit Europian?	2014	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	%	%	%	%	%	%	%
Shumë e rëndësishme	48	48	54	56	36	36	51
Disi e rëndësishme	36	29	20	24	35	34	26
Disi e parëndësishme	5	5	6	5	10	13	5
Nuk është e rëndësishme aspak	10	16	18	14	18	16	16
Nuk e di	1	1	1,5	1	1	1	2
Pa përgjigje/ refuzoj të përgjigjem	0	0	0	0	0	0	0

Burimi: Dokument Analizë e Opinionit Publik Nr.4/2022 - Shkurt 2022

Një trend i ngjashëm i perceptimeve më të balancuara mund të gjurmohet në njohuritë e opinionit publik mbi nivelin e progresit të vendit në procesin e anëtarësimit në BE gjatë vitit 2021 (tabela 2). Ndërsa shpërndarja e qëndrimeve që konsiderojnë se vendi ka pasur një progres të konsiderueshëm në vitin e kaluar është vazhdimisht i ulët (në 11% në 2021), ka mospërputhje të dukshme në frekuencat brenda kategorive të tjera. Tendencat në rënie mund të identifikohen

tek ata të anketuar që besojnë se vendi ka përparuar disi (27%, një rënie prej 11% krahasuar me 2020); dhe ata të anketuar që zbulojnë vetëm përmirësime marginale në procesin e anëtarësimit në BE (27%, një rënie prej 6% krahasuar me 2020).⁶⁹ Nga ana tjetër, më shumë se një e treta e popullsisë (13% më shumë se në vitin 2020) mendon se vendi nuk ka bërë ndonjë përparim në krahasim me vitin 2020. Kjo shpërndarje mjaft realiste e perceptimeve në sondazhin e 2021 ka të ngjarë të lidhet me realiteti i një bllokadë të re të aspiratave të anëtarësimit të Maqedonisë së Veriut në BE. Ndarja ndëretnike e lartpërmendur është evidente edhe në këtë rast. Maqedonasit etnikë duket se kanë pikëpamje më pesimiste për dinamikën e procesit të anëtarësimit të Maqedonisë së Veriut në vitin 2021, një ndjenjë që ka qenë konsistente edhe në sondazhet e mëparshme. Afërsisht 40% e kësaj demografike beson se vendi nuk ka arritur ndonjë përparim gjatë vitit 2021. Në të kundërt, më shumë se gjysma e të anketuarve shqiptarë etnikë supozojnë se vendi ka arritur progres ose të konsiderueshëm ose të moderuar në procesin e anëtarësimit në BE në vitin e kaluar.

Tabela 2-Njohuritë e opinionit publik mbi nivelin e progresit të vendit

Sipas viteve paraprake, sa ka përparuar Maqedonia e Veriut në procesin e antarsimit ne Bashkimin Evropian?	2014	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	%	%	%	%	%	%	%
Ka përparuar shumë	14	11	13	13	11	10	11
Ka përparuar disi	33	28	31	25	27	38	27
Ka përparuar pak	20	20	20	28	23	27	21
Nuk ka përparuar aspak	26	30	27	30	33	20	33
Ka përparuar	5	7	2	2	5	5	4
Nuk e di	2	3	7	2	1	1	3
Pa përgjigje/ refuzoj të përgjigjem	0	1	1	1	0	0	1

Burimi: Dokument Analizë e Opinionit Publik Nr.4/2022 - Shkurt 2022

⁶⁹ Ibid

Ekziston një ndryshim i konsiderueshëm edhe në perceptimet për faktorët që kontribuojnë në faktin se Maqedonia e Veriut nuk është anëtare e BE-së. Siç pritej, shumica e të anketuarve (43%) fajësojnë pengesat nga vendet fqinje, të cilat janë shtete anëtare të BE-së. Rezultatet janë në përputhje me zhvillimet e fundit në lidhje me vendimin e Bullgarisë për të bllokuar procesin e anëtarësimit dhe fillimin e negociatave të anëtarësimit të Maqedonisë së Veriut me BE-në, edhe nëse intensiteti është më i ulët se në vitin 2020. Faktorë të tillë si; dështimi i reformave për të përmbushur kushtëzimin e BE-së; dhe arsyeet pse vendi nuk është në BE; janë rritur me 15%. Kjo grup tani përfshin më shumë se një të tretën e popullsisë së përgjithshme. Në të kundërt, në tre vitet e fundit, numri i të anketuarve që fajësojnë mungesën e vullnetit të BE-së për të pranuar vendin si një anëtar të ri është vazhdimisht në rënie.

Së fundi, rritja e pritshmërive optimiste në lidhje me kornizën kohore të perspektivës së anëtarësimit të Maqedonisë së Veriut në BE që ishte evidente në rezultatet e sondazhit në vitin 2020, është kompensuar nga një grup më realist i perceptimeve në vitin 2021. Siç shihet në tabelë 3, megjithatë, një numër relativisht i lartë i të anketuarve (18%) besojnë se Maqedonia e Veriut do të bëhet anëtare e BE-së në tre vitet e ardhshme. Nga ana tjetër, përqindja e të anketuarve që parashikojnë anëtarësimin në BE në pesë vitet e ardhshme është ulur me shpejtësi në 16% (krahasuar me 28% në 2020). Skenari më real i anëtarësimit brenda dekadës së ardhshme është gjithashtu më pak i favorizuar në vitin 2021 krahasuar me një vit më parë. Kthesa më e habitshme në perceptimin publik mbi perspektivat e anëtarësimit në BE është e dukshme në grupin pesimist të të anketuarve.

Tabela 3-Korniza kohore e anëtarësimit të Maqedonisë së Veriut në BE

Kur mendoni ju se Maqedonia e Veriut do antarsohet në BE?	2014	2016	2017	2018	2019	2020	2021
	%	%	%	%	%	%	%

Në 3 vitet e ardhshme	14	18	27	23	14	20	18
Në 5 vitet e ardhshme	18	22	22	25	20	28	16
Në 10 vitet e ardhshme	21	18	12	17	21	25	18
Në 20 vitet e ardhshme	12	7	7	14	16	9	11
Asnjëher	23	25	20	17	24	15	29
Nuk e dijnë/ refuzoj të përgjigjem	11	10	11	5	4	3	8

Burimi: Dokument Analizë e Opinionit Publik Nr.4/2022 - Shkurt 2022

Gjatë vitit 2021, popullsia që beson se Maqedonia e Veriut nuk do të bëhet kurrë anëtare e BE-së është dyfishuar, duke arritur kështu një vlerë shikimi (në të gjithë periudhën 8-vjeçare të matjes) prej gati 30%. Shpërndarja mjaft e paqëndrueshme e qëndrimeve në paraqitjen gjatësore të rezultateve sugjeron se të anketuarit po i formësojnë pritshmëritë e tyre për perspektivat e anëtarësimit në BE në lidhje me luhatjet në besueshmërinë e procesit të anëtarësimit në përgjithësi. Rezultatet e anketës sugjerojnë gjithashtu se popullata nuk është e informuar mirë për trajektoren dhe kohëzgjatjen e parashikuar të procesit të anëtarësimit në kuadër të politikës së zgjerimit të BE-së. Kështu, më shumë se një e treta e popullsisë ndajnë një pritshmëri jorealiste se Maqedonia e Veriut mund të bëhet anëtare e BE-së në pesë vitet e ardhshme.

PËRFUNDIME DHE REKOMANDIME

Përfundime

Maqedonia e Veriut filloi procesin e saj formal të afrimit me Bashkimin Evropian në vitin 2000, duke filluar negociatat për Procesin e Stabilizim-Asociimit të BE-së dhe u bë vendi i parë joanëtar i BE-së në Ballkan që nënshkroi Marrëveshjen e Stabilizim Asociimit (MSA). 9 prill 2001 në Luksemburg. Marrëveshja u ratifikua nga parlamenti maqedonas më 12 prill 2001 dhe hyri në fuqi më 1 prill 2004.

Tre dekada pas fillimit të tranzicionit politik, Maqedonia e Veriut është ende në proces të tranzicionit drejt demokracisë dhe i përket kategorisë së regjimeve tranzicionale ose hibride, sipas Kombeve në Tranzit të Freedom House (Bak 2019; Bliznakovski 2021). Në të vërtetë, disa indekse të shquara të qeverisjes e konsiderojnë vendin si një rrugëdalje nga një demokraci plotësisht funksionale.

Si qëllim kryesor i këtij hulumtimi është vënia në pah e rëndësisë së anëtarimit të vendit në BE si një çështje shumë aktuale dhe një proces shumë i rëndësishëm në të cilin kalon RMV. Theksimi i shkeljeve që bëhet në sistemin e drejtësisë në RMV, duke shkelur kështu parime të rëndësishme si shkelja e parimit të paanshmësisë në gjykim e cila vjen si pasojë e mosfunksionimit të mirëfillt të sistemit gjyqësor në RMV për të cilin të gjithë jemi të vëtdijshëm se ka pasur gjithmonë shkelje të rënda gjyqësore, shkelje të parimeve më të rëndësishme gjyqësore; burgosje të pafajshme pa asnjë fakt dhe dëshmi; amnisti dhe falje ndaj veprave të krimit dhe terrorizmit, shkelje të kushtetutës dhe të normave ligjore nga zyrtarë të lartë shtetëror ndaj të cilëve nuk ekziston ndëshkimi edhe në shkeljen e parimit të prezumimit të pafajsisë.

Ndryshe nga sistemet e së drejtës së zakonshme, juridiksionet e së drejtës civile nuk miratojnë një parim të vendimmarrjes në gjykim. Në vendosjen e çdo çështjeje të caktuar ligjore, precedentët shërbejnë një rol bindës. Gjykatat e së drejtës civile pritet të marrin parasysh vendimet e kaluara kur ka një nivel të mjaftueshëm konsistence në praktikën gjyqësore. Në përgjithësi, kur zhvillohet një praktikë gjyqësore uniforme, gjykatat i trajtojnë precedentët si burim të ligjit "të butë", duke i marrë parasysh kur marrin një vendim. Sa më i lartë të jetë niveli i uniformitetit në precedentët e kaluar, aq më e madhe është forca bindëse e praktikës gjyqësore.

Pavarësisht disa reformave demokratike që nga ndryshimi i pushtetit politik në vitin 2017, Maqedonia e Veriut ende përballlet me sfida të rëndësishme qeverisëse. Kapja e shtetit, korrupsioni në gjyqësor dhe një administratë publike joefektive janë ndër pengesat kryesore për një transformim të suksesshëm demokratik dhe ekonomik. Sundimi i ligjit, përmbushja e të drejtave të njeriut, qëndrueshmëria mjedisore dhe zhvillimi ekonomik gjithëpërfshirës kërcënohen nga tiparet sistematike të sferës politike. Këto përfshijnë kapjen e institucioneve nga partitë politike dhe bizneset e lidhura politikisht, praktikrat e vazhdueshme klienteliste në lidhje me punësimin në administratën publike dhe politizimin e vazhdueshëm të përkatësisë etnike.

Parakusht për bashkëpunim ndërkombëtar në çështjet penale është harmonizimi i legjislacionit penal të Republikës së Maqedonisë së Veriut me atë që ekziston në BE. Nuk kërkohet përshtatje totale e legjislacionit, megjithatë kuadri ligjor vendas duhet të ofrojë mundësi dhe mekanizma për të lehtësuar dhe nxitur bashkëpunimin gjyqësor ndërkombëtar. Në këtë kontekst, Republika e Maqedonisë së Veriut ka nënshkruar shumicën e instrumenteve relevante të OKB-së dhe KE-së, të cilat janë të aplikueshme për statusin e vendit. Përveç kësaj, ekzistojnë edhe një sërë Memorandumesh Mirëkuptimi dhe Marrëveshje për Bashkëpunim, të cilat shtojnë qëllimin e lehtësimit dhe specifikimit të bashkëpunimit juridik ndërkombëtar. Gjithashtu, niveli i marrëveshjeve rajonale dhe dypalëshe është i gjerë.

Kuadri ligjor dhe metodologjik ekzistues për zhvillimin dhe koordinimin e politikave përbën një bazë solide për zhvillimin e mëtejshëm të sistemit të planifikimit dhe koordinimit të politikave. Megjithatë, gjetjet e studimit sugjerojnë se administrata shpesh dështon në zhvillimin e planeve të zbatimit për legjislacionin primar dhe dytësor që është miratuar. Në vend të kësaj, merret si e mirëqenë se miratimi i thjeshtë i rregulloreve do të sigurojë zbatimin e qetë të tyre. Paraqitja e kërkesave të reja çon në ndryshime procedurale dhe organizative të cilat duhet të përpunohen në detaje në planet e zbatimit së bashku me aktivitetet e ngritjes së kapaciteteve për të siguruar zbatimin e suksesshëm të ligjeve dhe rregulloreve.

Maqedonia e Veriut vazhdon të përmbushë detyrimet e saj të përgjithshme për të drejtat themelore, por ka sfida në zbatimin e legjislacionit ekzistues. Buxheti i shtuar i Zyrës së Avokatit të Popullit i ka mundësuar asaj që të rekrutojë staf të specializuar, në mënyrë që të përmbushë më mirë rolin e saj. Është thelbësore që të përfundojë emërimi i gjatë i anëtarëve të organeve të pavarura dhe rregullatore, bazuar në merita. Pavarësia funksionale e organeve të të drejtave të

njeriut duhet të garantohet në çdo kohë, duke përfshirë shpërndarjen e burimeve të mjaftueshme financiare për t'u mundësuar atyre të kryejnë siç duhet mandatin e tyre. Situata në burgje mbetet dramatike. Zgjidhjet sistematike për përmirësimin e kushteve të paraburgimit duhet të zbatohen me urgjencën më të madhe. Liria e shprehjes dhe pikëpamjet pluraliste vazhduan të lulëzojnë, por sfidat mbeten. Vendi ka nevojë për një strategji për reforma të mëtejshme në media, e përpunuar me mbështetjen e të gjithë aktorëve përkatës.

Rekomandime

Disa rekomandime që mund t'i shërbejnë qeverisë për anëtarësimin e vendit tënë në BE, janë:

- ✚ Vazhdoni me reformat e nevojshme: Maqedonia e Veriut duhet të vazhdojë zbatimin e reformave politike, ekonomike dhe ligjore në përputhje me standardet e BE-së. Kjo përfshin forcimin e shtetit ligjor, luftimin e korrupsionit, përmirësimin e administratës publike dhe promovimin e të drejtave dhe lirive të njeriut.
- ✚ Nxitja e marrëdhënieve të mira fqinjësore: Është thelbësore të mbahen marrëdhënie pozitive me vendet fqinje dhe të zgjidhen çdo mosmarrëveshje apo konflikt të pazgjidhur. Angazhimi dhe bashkëpunimi konstruktiv mund të ndihmojë në rritjen e stabilitetit rajonal dhe promovimin e integritit në BE.
- ✚ Forcimi i institucioneve demokratike: Qeveria maqedonase duhet të fokusohet në forcimin e institucioneve demokratike, duke siguruar pavarësinë dhe efektivitetin e tyre. Kjo përfshin promovimin e lirisë së medias, pavarësisë gjyqësore dhe një shoqërie civile të fuqishme.
- ✚ Rritja e luftës kundër korrupsionit: Korrupsioni mbetet një sfidë e rëndësishme në rajon. Marrja e hapave konkretë për të luftuar korrupsionin dhe për të përmirësuar transparencën do të rrisë kredibilitetin e Maqedonisë së Veriut dhe do të demonstrojë një përkushtim ndaj vlerave të BE-së.

- ✚ Promovoni zhvillimin ekonomik dhe konkurrencën: Zbatoni politika që inkurajojnë rritjen ekonomike, tërheqin investime të huaja direkte dhe nxisin sipërmarrjen. Reformat strukturore dhe investimet në infrastrukturë, arsim dhe inovacion mund të kontribuojnë në një ekonomi të qëndrueshme dhe konkurruese.
- ✚ Përafrimi i legjislacionit me standardet e BE-së: Përshtat legjislacionin dhe rregulloret kombëtare për t'u përafruar me ligjet, standardet dhe normat e BE-së. Kjo përfshin harmonizimin e tregtisë, bujqësisë, mjedisit dhe sektorëve të tjerë përkatës.
- ✚ Forcimi i kapaciteteve administrative: Rritja e kapaciteteve të administratës publike për të zbatuar dhe zbatuar në mënyrë efektive legjislacionin e BE-së. Kjo përfshin trajnimin e nëpunësve civilë, përmirësimin e mekanizmave të koordinimit dhe përmirësimin e procedurave administrative.
- ✚ Komunikoni përfitimet e anëtarësimit në BE: Angazhohuni aktivisht me qytetarët dhe rrisni ndërgjegjësimin për avantazhet e anëtarësimit në BE. Nxitja e dialogut dhe sigurimi i mbështetjes publike për procesin e anëtarësimit.
- ✚ Bashkëpunoni me BE-në dhe shtetet e tjera anëtare: Mbani bashkëpunim të ngushtë me Komisionin Evropian dhe shtetet anëtare. Kërkoni këshilla, asistencë teknike dhe mbështetje nga BE-ja dhe angazhohuni në dialog konstruktiv gjatë negociatave të anëtarësimit.
- ✚ Monitoroni progresin dhe adresoni mangësitë: Monitoroni rregullisht progresin, identifikoni mangësitë dhe merrni masa korrigjuese kur është e nevojshme. Fleksibiliteti, përshtatshmëria dhe përkushtimi për përmirësim të vazhdueshëm janë thelbësore në procesin e anëtarësimit në BE.

Është e rëndësishme të theksohet se këto rekomandime janë të përgjithshme dhe duhet t'i përshtaten kontekstit dhe zhvillimeve specifike në procesin e anëtarësimit të Maqedonisë së Veriut në BE. Konsultimi me institucionet e BE-së, shtetet anëtare dhe ekspertët e fushës do të ofrojë udhëzime më të sakta dhe më të përditësuara.

REFERENCA

Literatura:

- Ademi. N, (2012), Hyrje në të Drejtën(Shteti dhe e Drejta), Çabej, Tetovë
- Džankić, J. 2018. Kapja e shteteve të kontestuara: Mekanizmat strukturorë të riprodhimit të fuqisë në Bosnjë dhe Hercegovinë, Maqedoni dhe Mal të Zi. Evropa Juglindore, vëll. 42 (1): 83-106.
- Efendic A. & Medjedovic A.(2006), Kriteret Ekonomike për anëtarësimin në BE: Bosnjë dhe Hercegovinë, Sarajevë
- Hellman, J. S. 1998. Fituesit i marrin të gjitha. Politika Botërore, vëll. 50 (2): 203-234.
- Hellman, J. S., Jones, G. dhe Kaufmann, D. (2003). Kapni shtetin, kapni ditën: Kapja e shtetit dhe ndikimi në ekonominë në tranzicion. Journal of Comparative Economics, 31 (4): 751-773.
- Instituti Kombëtar Demokratik – Maqedonia e Veriut (NDI). 2021. Maqedonia e Veriut: Perceptimet e qytetarëve për Anti-Korrupsion.
- Instituti Kombëtar Demokratik – Maqedonia e Veriut (NDI). 2021. Maqedonia e Veriut: Perceptimet e qytetarëve për Anti-Korrupsion.
- Ismaili. H, Sejdiu. F, (2002), Historia e Shtetit dhe e së Drejtës, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë
- Ismaili. O, (1997), Fillet e së Drejtës,Universiteti i Prishtinës, Prishtinë
- Kareva, T., Memeti, A., Bekir Halim, S. dhe Ajvaz, M. 2021. Hera dhe Romalitico.
- Keil, S. 2018. Biznesi i kapjes së shtetit dhe ngritja e autoritarizmit në Kosovë, Maqedoni, Mal të Zi dhe Serbi. Evropa Juglindore, vëll. 42 (1).
- Komisioni Evropian (KE). 2015. Ish Republika Jugosllave e Maqedonisë: Rekomandimet e Grupit të Ekspertëve të Lartë mbi çështjet sistematike të sundimit të ligjit në lidhje me përgjimin e komunikimeve të zbuluara në pranverë 2015.
- Komisioni Evropian (KE). 2016. Raporti i Ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë 2016. Komisioni Evropian (KE). 2017. Ish Republika Jugosllave e Maqedonisë: Vlerësimi dhe Rekomandimet e Grupit të Ekspertëve të Lartë për Çështjet Sistematike të Sundimit të Ligjit 2017.
- Komunikimi i Komisionit për Parlamentin Evropian, Këshillin, Komitetin Ekonomik dhe Social Evropian dhe Komitetin e Rajoneve, Strategjia e Zgjerimit dhe Sfidat kryesore 2014-2015, Bruksel, 8.10.2014
- Konkluzionet e Presidencës së Këshillit Evropian në Kopenhagë, 21-22 qershor 1993, SN 180/1/93)12
- Lyon, A. 2015. Decentralizimi politik dhe fuqizimi i demokracisë konsensuale, pjesëmarrëse lokale në Republikën e Maqedonisë. Demokratizimi, vëll. 22 (1): 157-178.
- Maksut. M, (2013), E drejta kushtetuese,Arbëria Design, Tetovë

- Makszimov, V. 2021. E djegur nga vetoja e Bullgarisë, Maqedonia e Veriut për të ‘veprojë më me kujdes’ mbi narrativën e integritit në BE, thotë ministri i Drejtësisë. Euractiv.
- NATO mirëpret marrëveshjen e Prespës. Redaksia e NATO-s. Në dispozicion në: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_160273.htm
- Neçev, Z. dhe Markoviq, N. 2021. Çfarë ndodhi sapo në Maqedoninë e Veriut? Zgjedhjet komunale 2021 dhe pasojat e tyre. BiEPAG
- Njësia e Inteligjencës Ekonomike. 2021. Indeksi i Demokracisë 2020: Në sëmundje dhe në shëndet?
- OECD. 2016. Parandalimi i Korrupsionit në Prokurimin Publik.
- Penev S. & Madzovski M. (2007), Përmirësimi i procesit të legjislacionit të reformës ekonomike në Maqedoni, Shkup: GTZ Penev S. (2012), Perspektivat ekonomike dhe evropiane të vendeve të Ballkanit Perëndimor, Beograd
- R.A. Tamara (2014), Reformat ekonomike të Maqedonisë pas pavarësisë
- Reka. B, Ylber. S, (2011), Hyrje në të Drejtën e Unionit Evropian, (E drejta kushtetuese dhe institucionale e UE-së), Tetovë
- Resimić, M. 2021. Lidhjet e rrjetit dhe politikat e rinacionalizimit: përfshirja, marrëdhëniet e biznesit politik dhe rinacionalizimi në Serbinë pas Millosheviqit. Studime Politike Krahasuese, vëll. 54 (1): 179-209.
- Stark, D. dhe Vedres, B. (2012). Vrimat politike në ekonomi: Kampet e biznesit dhe partizanizmi. Rishikimi Sociologjik Amerikan, 77 (5): 700-722.
- Tanja Karakamiševa, “Të drejtat e njeriut në Republikën e Maqedonisë”, Revus, 11 | 2009, 151-166.
- Taseva E. (2012), Komponenti IPA për institucionet evropiane që garantojnë demokracinë, sundimin e ligjit, të drejtat e njeriut, mbrojtjen e pakicave në Maqedoni në “Përdorimi i fondeve të BE-së në Maqedoni”, Instituti i Politikave Evropiane
- Taseva, S. 2020. Korrupsioni i madh dhe Ligjet e bëra me porosi në Republikën e Maqedonisë së Veriut. Transparency International Maqedoni.
- Taseva, S. 2021. Në Maqedoninë e Veriut, presioni publik hap një derë për të luftuar korrupsionin e rrënjosur. Transparency International.
- Zwegert & H.Kotz, (1994), Njohuri për të Drejtën e Krahasuar, Shtëpia Botuese e Librit Universitar, Tiranë

Aktet normative:

- Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë së Veriut (Gazeta zyrtare nr. 52/1991, 91/2001, 84/2003,107/2005, 3/2009 dhe 49/2011);

- Ligji për gjykatat („Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut " nr. 62/2006,35/2008 dhe 150/2010);
- Ligji për Këshillin gjyqësor të Republikës së Maqedonisë së Veriut („Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë" nr. 60/2006, 69/2006,150/2010,100/2011, 20/2015 dhe 61/2015);
- Ligji për Akademinë për gjykatës dhe prokurorë publik të Republikës së Maqedonisë së Veriut („Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë" nr.20/2015,192/2015 dhe 231/2015);
- Ligji për prokurori publike të Republikës së Maqedonisë së Veriut („Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë" nr.150/2007 dhe 111/2008)
- Ligji për mbrojtjen e denoncuesve të Republikës së Maqedonisë së Veriut, („Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 196 më 10.11.2015)
- Ligj për Parandalim të Korrupsionit dhe Konfliktit të Interesave të Republikës së Maqedonisë së Veriut (“Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë” nr. 12/19)
- "Maqedonia e Veriut bëhet anëtar i ri i NATO-s." Redaksia e NATO-s. Në dispozicion në: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_175595.htm
- "Maqedonia e Veriut nënshkruan protokollin e anëtarësimit në NATO." Redaksia e NATO-s. Në dispozicion në: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_164002.htm
- Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut, Rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme 217 A (III), 10 dhjetor 1948, <http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>.

Linqet:

- <file:///C:/Users/atixh/Desktop/Zakon-za-politichkite-partii-20-10-2004.pdf>,Tetor,2022
- <http://js.ugd.edu.mk/>,Tetor,2022
- <http://uet.edu.al/new/wp-content/uploads/2019/01/Nehat-Idrizi.pdf> ,Tetor,2022
- <http://www.centrum.mk/wp-content/uploads/2015/01/11-E.OSMANAJ-CENTRUM-2.pdf> , Tetor,2022
- <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7556>,Tetor,2022
- <http://www.pravo.org.mk/> ,Tetor,2022

- <http://www.stat.gov.mk/>, Tetor,2022
- <http://www.tandfonline.com/eprint/en9qv25zwZSPq3KRDqCq/full>, Tetor,2022
- <http://www.tandfonline.com/eprint/FMfrHGpvq7kPEQ9iAhdY/full>, Tetor,2022
- <https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>,Tetor,2022
- <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/intsfal20&div=18&id=&page=> ,Tetor,2022
- <https://justiceobservers.org/article/74073/63644/187>,Tetor,2022
- <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=142437111&site=ehost-live> ,Tetor,2022
- <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=97323919&site=ehost-live> , Tetorr,2022
- <https://www.genderindex.org/wp-content/uploads/files/datasheets/2019/MK.pdf> ,Tetor,2022
- <https://www.stat.si/statweb/en/News/Index/7436>, Tetor,2022
- [Megunarodna-konventsija-za-eliminiran-e-na-site-vidovi-na-rasna-diskriminatsija.doc](#), Tetor,2022
- [Shestiot-protokol-kon-Opshtata-spodoba-za-privilegii-i-imuniteti-na-Sovetot-na-Evropa-ETS-162.doc](#), Tetor,2022
- [STRATEGJIA 2017.pdf](#),Tetor,2022
- [Strategjia-ne-Refomen-e-Sistemit-te-Drejtisesive_24-07-2015.pdf](#), Tetor,2022